

Incorae Riffinae locorum nomina			
LOCa	POPULI	Indryas	STAGNŪ
Μακρὰ	Παραλίων	Τῆς θαλάσσης	εἰς τὸ εἶναι
Κορινθ. 256		ΜΟΝΤΗΣ	ΙΕΜΠΕΤ
Corinth	Λύφης	αἱ θάλας	Βασκαί, ἴσως
Σαλαμίνος	Ὀρεῶν	ἀβύσσος	Πάνος
Ορεσθίου	ΕΛΥΜ	Corin. ἡθύν	ΙΕΛΥΜ
Pyrgos	Αἰναιῆς	Κορινθ.	αἱ θάλας
Τριπόλες	Ὀρεῶν	Σαλαμίνος	Καμάδος

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΤΑ ΚΥΡΙΑ δημοσιεύματα αὐτοῦ τοῦ τεύχους εἶναι σχετικά μέ-
τις Ἰσραηλιτικές Κοινότητες τῆς Κρήτης. Πολύ παλιές Κοινότη-
τες, πού τά ἴχνη τους χάνονται στίς ρίζες τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Με-
γαλονήσου καί πού σήμερα δέν ὑπάρχουν πιά.

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ πιά οἱ ἄνθρωποι, τά στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ
τους, τά ἀποτυπώματα τῆς δραστηριότητός τους, τά σημάδια τοῦ
βίου τους. Μόνο μερικά παλιά κτίσματα (κυρίως συναγωγές καί
χωροὶ νεκροταφείων) παραμένουν γιά νά θυμίζουν τήν παμπά-
λαια παρουσία τῶν ἐβραίων στήν Κρήτη.

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΗ καταστροφή τῶν ἀρχαίων τῶν Ἰσραηλιτι-
κῶν Κοινοτήτων ἀπό τοὺς ναζί, ἐξαφάνισε κάθε στοιχεῖο. Γί' αὐ-
τό καί τά περισσότερα ἀπό τά ὅσα δημοσιεύουμε προέρχονται ἀ-
πό ἐκτός τῆς Ἑλλάδος πηγές. Αὐτό εἶναι λυπηρό καί συνάμα τρα-
γικό! Ἀποτελεῖ, ὅμως, ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο γι' αὐτή τήν «ἐκ βά-
θρων» καταστροφή πού ὑπέστησαν οἱ ἐβραῖοι τῆς Ἑλλάδος.

ΣΗΜΕΡΑ, πού κατευθυνόμενα — ἐκτός καί ἐντός τῆς Ἑλλάδος
— συμφέροντα, ἐνορχηστρωμένοι κρωγμοί, στρατευμένες συκο-
φαντικές φωνές ὑποστηρίζουν, δῆθεν, ὅτι ἐβραῖοι ἔχουν βλέψεις
στήν Κρήτη(!!!), ἡ παρουσίασις τῶν στοιχείων τῆς παλιάς, παρά-
πλευρης μέ τοὺς χριστιανούς, ἐβραϊκῆς παρουσίας στή Μεγαλό-
νησο, ἀποτελεῖ τήν πιό ἀποστομωτική ἀπάντησι στοὺς στρατευ-
μένους αὐτοὺς πράκτορες τῆς συκοφαντίας.

ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ γιὰτί ἀποδεικνύεται ὅτι παρόμοιες «ἐπιδιώξεις»
δέν πέρασαν ποτέ ἀπό κανένα μυαλό ὅταν οἱ ἐβραῖοι ἦταν πα-
ρόντες, ζοῦσαν, δημιουργοῦσαν στήν Κρήτη. "Οχι τώρα πού ἄφη-
σαν μόνο κόκκαλα καί μνημεῖα.

Η ΑΛΗΘΕΙΑ καί ἡ ἱστορία ποτέ δέν στεφανώνει ὅσους τήν πα-
ραποιοῦν, τήν διαστρέφουν ἢ τήν ἀγνοοῦν. Καί ἡ ἀρχή αὐτή μπο-
ρεῖ νά ἀργῇ, ἀλλά στό τέλος ἐφαρμόζεται...

Οἱ περισσότερες πληροφορίες γιά τίς
Ἰσραηλιτικές Κοινότητες τῆς Κρήτης καί τίς
προσωπικότητες τῶν ἐβραίων πού ἔζησαν
ἐκεῖ, ἔχουν ληφθεῖ ἀπό τήν ἐγκυκλοπαίδεια
«Judaica».

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ Κρήτη εἶναι ἡ τέταρτη σέ μέγεθος στή Μεσόγειο καί ἡ μεγαλύτερη ἑλληνική νῆσος, κειμένη 96 χιλ. νοτιοανατολικά τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Κρήτη, προφανῶς, ταυτίζεται μέ τή βιβλική Καθόρ, τήν ἀρχική κατοικία τῶν Φιλισταίων, (Δευ. 2:23, Ἱερ. 47:4, Ἀμώς 9:7), οἱ ὅποιοι, ἡ ὀρισμένες ὁμάδες ἀπ' αὐτοῦς, ἀποκαλοῦνται στή Βίβλο ὡς Χερεθαῖοι, (Ἰεζεκ. 25:16, Σοφον. 2:5). Ἡ σωματοφυλακή τοῦ Δαυὶδ, τήν ὁποία ἡ Βίβλος ἀποκαλεῖ ὡς Φελεθαῖοι καί Χερεθαῖοι (β' Σαμ. 8:18, 15:18, 20:7, 20:23, Α' Βασιλ. 1:38, Α' Χρον. 18:17) ἀποτελεῖτο, προφανῶς, ἀπό Φιλισταίους (ὁ ὅρος «Φελεθαῖοι» εἶναι παράγωγος ἐκ τοῦ «Φιλισταῖοι») καί Κρήτες, οἱ ὅποιοι εἴτε εἶχαν μεταναστεύσει πρόσφατα ἀπό τήν Κρήτη εἴτε ἦταν ἤδη ἐγκατεστημένοι στή χώρα τῶν Φιλισταίων, ἀλλ' ἐξακολου-

θοῦσαν νά φέρουν τὸ ὄνομα τῆς χώρας τῆς καταγωγῆς τους. Καί οἱ Ἑβδμήκοντα μεταφράζουν τοὺς Χερεθαίους ὡς «Κρήτας» (Ἰεζεκ. 25:16, Σοφον. 2:5).

ΑΡΧΑΙΟΤΗΣ

Ἡ ἀρχαιότερη μαρτυρία περὶ ἐβραϊκῆς κοινότητος στήν Κρήτη, ἀναφέρεται σέ μιά ἐγκύκλιο - ἐπιστολή ὑπὲρ τῶν ἐβραίων, πού ἐστάλη ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ Γερουσία (142 π.κ.π) πρὸς διάφορες χώρες, ἐπεὶ ἀπὸ αἴτησης τοῦ Συμεῶν τοῦ Χασμοναίου. Δεδομένου ὅτι ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ ἐστάλη καί πρὸς τήν κρητικὴ πόλη Γορτυνία (Α' Μακ. 15:23), μπορούμε νά συμπεράνουμε ὅτι ὑπῆρχε ἐκεῖ ἐβραϊκὴ Κοινότης.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐβραϊκῶν οικισμῶν στήν Κρήτη, μετὰ τήν κατάληψή της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους στὰ 68 - 67 π.κ.π. Ὁ ψευτο - Ἀλέξανδρος, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἡρώδη ὑπεστήριξε ὅτι ἦταν γιὸς του, βρῆκε ἐνθερμους ὑποστηρικτὲς καί οἰκονομικὴ ἐνίσχυση μετὰ τῶν ἐβραίων τῆς Κρήτης.

Ὁ Φίλων τῆς Ἀλεξανδρείας ἀναφέρει τήν Κρήτη μετὰ τῶν χωρῶν μέ μεγάλο ἐβραϊκὸ πληθυσμὸ (Legatione ad Gaium, 282). Σύμφωνα μέ τήν Καινὴ Διαθήκη (Πράξεις, 2:11), στήν Ἱερουσαλὴμ ζοῦσαν ἐβραῖοι ἀπὸ τήν Κρήτη. Ὁ Ἰώσηπος, μάλιστα, παντρεύτηκε στή Ρώμη, μιά γυναῖκα πού ἀνῆκε σέ μιά ἐξέχουσα ἐβραϊκὴ κρητικὴ οἰκογένεια. (Jos., Life, 427).

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Μετὰ τὸ διαμελισμὸ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τὸ 395, ἡ νῆσος παρέμεινε τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας. Ὑπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα Θεοδόσιο Β' (408 - 50) οἱ ἐβραῖοι τῆς Κρήτης καταπίεσθηκαν σκληρὰ. Πιθανόν, σάν συνέπεια αὐτῆς τῆς καταπίεσεως, τὸ 440 ἐμπιστεύθηκαν τῇ μοίρα τους σέ ἕναν ψευδο - μεσσία, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε ὅτι ἦταν ὁ Μωϋσῆς, σταλμένος ἐξ οὐρανοῦ γιὰ νά ὁδηγήσει τοὺς ἐβραίους τῆς Κρήτης, διὰ μέσου τῆς θαλάσσης στὴ Γῆ τῆς Ἑπαγγελίας. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐκείνους πού πῆδηξαν μέσα στὴ θάλασσα καί δέν πνίγηκαν, προσηλυτίσθηκαν στὸν χριστιανισμό.

Τὸ 823 εἰσέβαλαν στήν Κρήτη οἱ Σαρακηνοί, οἱ ὅποιοι συνάντησαν μιά ὀχυρωμένη πόλη περιβαλλόμενη ἀπὸ μιά τάφρο (ἡ «χαντάκι»), ἀπὸ ὅπου παράγεται καί ἡ ξενικὴ ἀνομασία τῆς νήσου, ὡς Candia. Τὸ 961 οἱ Βυζαντινοὶ κατάρθωσαν νά ἀνακαταλάβουν τήν Κρήτη. Ἡ θέση τῶν ἐβραίων ὑπὸ τοὺς Ἀραβες καί τοὺς Βυζαντινοὺς δέν εἶναι ξεκαθαρισμένη.

Γενικά, οἱ μουσουλμάνοι ἡγεμόνες κέρδισαν τὴ συμπάθεια τῶν ἐντοπίων, ἐνῶ ὑπὸ τήν ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἡ θέση τους, παρόλον ὅτι δέν ἦταν ζηλευτὴ, δέν ἦταν κατά πλάσση πιθανότητα χειρότερη ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἄλλων περιο-

Χανιά: Ἐξωτερικὸ τῆς Συναγωγῆς, ὅπως σώζεται σήμερα.

*Χανιά: Μιά πλευρά της
Συναγωγής, που διατηρούνται
άκόμη τὰ διακοσμητικά της
βενετικής επιδράσεως.*

χών που τελούσαν υπό χριστιανική βυζαντινή κηδεμονία.

Τὴν ἐποχὴ τῆς τετάρτης Σταυροφορίας (1204) ἡ νῆσος πούληθηκε στοὺς Βενετούς καὶ ἐκτοτε εἶναι διεθνῶς γνωστὴ ὡς Candia.

ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς βενετικής κυριαρχίας (1204 — 1669) ἔλαβε χώρα ἡ συγχώνευση διαφόρων ἐβραϊκῶν κοινοτήτων.

Οἱ Ρωμανιότες, ἀποτέλεσαν τὴν ἰθύνουσα τάξη. Ἡ ὁμιλουμένη ἀπὸ αὐτοὺς ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰσώρρησε ἀκόμη καὶ στίς λειτουργίες τῆς συναγωγῆς. Σ' ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο, ἐβραῖοι ἀπὸ Ἀνατολὴ καὶ Δύση ἦλθαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ νῆσο, διατηρώντας τὴν ἐπικοινωνία καὶ τοὺς δεσμούς μετὰ τὰ λοιπὰ ἐβραϊκὰ κέντρα.

Τὸ 1228, ὁ ραββῖνος Μπαρούχ μπέν Ἰσαάκ, καθ' ὁδὸν πρὸς Παλαιστίνη, συνάντησε στὴν πόλιν Ἡράκλειο μιά μικρὴ ἐβραϊκὴ Κοινότητα, ἡ ὁποία τὸν «σοκάρισε» γιὰ τὴ χαλαρότητα στὴν τήρηση τῶν Ιουδαϊκῶν παραδόσεων. Τότε θεσπίσθηκαν μιά σειρά ἀπὸ κανόνες, «Takkanot Kandyah» («Οἱ Κανόνες τῆς Κρήτης»), γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν καταχρήσεων καὶ τῶν «ὑβρεων».

Τὸ 1481, ὁ Μεσουλὰμ ἀπὸ τὴ Volterra συνάντησε στὸ Ἡράκλειο 600 ἐβραϊκὲς οἰκογένειες καὶ τέσσερις συναγωγές. Ἡ ἐβραϊκὴ Κοινότητα αὐτῆς τῆς πόλεως ὑποδέχτηκε μετὰ θερμῆς τοὺς ἐξ Ἰσπανίας ἐξοριστοὺς τοῦ 1492.

Παρόλα αὐτά, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς εὐημερίας, οἱ ἐβραῖοι τῆς Κρήτης δὲν ξεπέρασαν τοὺς 1.160. Ἐζησαν, κυρίως, στίς πόλεις - λιμάνια Ἡράκλειο, Χανιά καὶ Ρέθυμνο.

Οἱ ἐβραῖοι ἀπέτελεσαν μιά μέση τάξη μεταξύ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν φεουδαρχῶν εὐγενῶν, πλὴν, ὅμως, τοὺς συμπεριφέρονταν σὰν «δουλοπάροικους» καὶ ἐξαρτιόνταν ἀπὸ τὴν εὐνοιοκρατία τῶν Βενετῶν ἀξιωματῶχων. Ἀπὸ τὸ 1350 ὑποχρεώθηκαν νὰ κατοικοῦν σὲ μιά συγκεκριμένη συνοικία (Ciudecca) καὶ ὄχι μόνον νὰ φοροῦν ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ διακριτικὸ ἐβραϊκὸ σῆμα, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀναρτήσουν ἐπὶ τῶν οἰκιῶν τους. Κατὰ τὴ γιορτὴ τῶν Ἐπιφανείων ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ συνεισφέρουν στὴν ἐκκλησία ἓνα δοῦκάτο κατὰ κεφαλὴ γιὰ τὸ ἄνθος τῶν

καντηλῶν. Ἀναφέρονται ἐπίσης καὶ διαμαρτυρίες ὅτι οἱ ἐβραῖοι ἤλεγχαν τὸν κύριο ὄγκο τοῦ ἐμπορίου. Ὄταν τὸ 1364 ξεσηκώθηκε ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, οἱ ἐβραῖοι τοῦ Castel Nuono σφαγιάσθηκαν ἀπὸ τοὺς στασιαστὲς. Περίπου ἓνα αἰῶνα ἀργότερα, τὸ 1449 — 50, οἱ ἐβραῖοι κατηγορήθηκαν ὅτι ἐπεδείκνυν περιφρόνηση γιὰ τὸν χριστιανισμό, σταυρώνοντας τὸ πασχαλινὸ ἀρνί, μιά πρωτότυπη παραλλαγὴ τῆς «αἱματικῆς κατηγορίας». Δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1452, οἱ ἐβραῖοι κατηγορήθηκαν ἀπὸ μιά καλὸγρια ὅτι βεβήλωσαν τὴν Ὅστια (Host). Ἐννέα προύχοντες τῆς ἐβραϊκῆς Κοινότητος Ἡρακλείου συνελήφθηκαν καὶ δικάστηκαν στὴ Βενετία, ἀλλὰ μετὰ διετὴ φυλάκιση ἀπελευθερώθηκαν.

Γενικά, ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις προσπάθησε νὰ προστατεύσει τοὺς ἐβραῖους, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴ σειρά τους ἀπέδειξαν τὴ νομιμοφροσύνη τους.

Ἐνα ἀπεχθὲς καθήκον τῆς ἐβραϊκῆς Κοινότητος ἦταν ἡ ὑποχρέωση νὰ παρέχει ἓναν ἐκτελεστή.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου μετὰ τὴν Τουρκία τὸ 1538, φήμη ὅτι οἱ ἐβραῖοι ἀπέκρυπταν Τούρκους στὴ συνοικία τους, δόλησε σὲ ἐπίθεση ἐναντίον τους ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμό. Ἡ σφαγὴ ἀποφεύχθηκε μετὰ τὴν παρέμβαση τοῦ βενετικοῦ στρατοῦ, ἡ δὲ ἡμέρα αὐτὴ καθιερώθηκε νὰ γιορτάζεται σὰν τὸ «Πουρίμ τοῦ Ἡρακλείου».

Τὸ 1568 ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἔστειλε ἐγκύκλιο πρὸς τοὺς χριστιανούς τοῦ Ἡρακλείου ἐπιπλήττοντάς τους γιὰ τὴ σκληρὴ μεταχείριση τῶν ἐβραίων. Ὄταν, ὅμως, διοίκησε τὴ νῆσο ὁ φανατικὸς Giacomo Foscarini (1574 — 77), θεσπίσθηκαν σκληρὰ ἀντι-εβραϊκὰ μέτρα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν ἐβραίων ἢ τὸν ἐξαναγκασμὸ τους νὰ ἀλλαξοπιστήσουν.

Ἡ ἐβραϊκὴ Κοινότητα φορολογήθηκε βαρὶὰ καὶ ἔγινε θῦμα ἐκβιασμῶν γιὰ τὴ χρηματοδότηση τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Τούρκων. Παρόλα αὐτά, ἡ κατάσταση τῶν ἐβραίων ὑπῆρξε, συγκριτικὰ, ἀσφαλὴς. Μὲ ὁρισμένους ἐξαιρέσεις, ἦταν Βενετοὶ ὑπῆκοι καὶ ἀναγνωρίζονταν σὰν πολῖτες. Μόνο σὲ λίγους, ὅμως, ἀπὸ αὐτοὺς ἐπετράπη νὰ ἀσχοληθοῦν μετὰ τὸ χονδρεμπόριο. Παρὰ ταῦτα, κυριάρχησαν στὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο τῆς νήσου. Ἐμπορεύονταν ζάχαρη, κερί, σιδηρικά, δέρματα, γυναικεία κοσμήματα, λουλάκια καὶ κρασιά, ἐνῷ ἄλλοι ἀσχολοῦνταν μετὰ χρηματιστηριακὰς καὶ

Ἡράκλειον

Χανιά

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Η τουρκική περίοδος (1669 – 1898) σημείωσε πτώση της πολιτιστικής ζωής των εβραϊκών Κοινοτήτων. Τό 1873 άπαγγέλθηκε κατά των έβραίων μία «αίματική κατηγορία» και ό Γάλλος πρόξενος μεσολάβησε άποτελεσματικά υπέρ αυτών. Όταν ή Κρήτη έγινε ανεξάρτητη, τό 1897, ό έβραϊκός πληθυσμός άριθμούσε 1.150 άτομα, έκ των όποιων 200 οίκογένειες κατοικούσαν στό Ήράκλειο, 20 στό Χανιά και 5 στό Ρέθυμνο. Ή Κρήτη ενώθηκε μέ την Ελλάδα τό 1912. Τό 1900 τά Χανιά είχαν 726 έλληνόφωνους έβραίους.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Τίς παραμονές του β' παγκοσμίου πολέμου ή Κοινότητα μειώθηκε σέ 400 περίπου άτομα. Όταν οι ναζί κατέλαβαν την Ελλάδα, τό 1941, πολλοί έβραίοι διέφυγαν στην Κρήτη, ή οποία λίγο άργότερα καταλήφθηκε κι αυτή από τους ναζί. Τόν Ιούνιο του 1944 οι έβραίοι των Χανίων μεταφέρθηκαν στό Ήράκλειο και ύποχρεώθηκαν νά έπιβιβασθούν, στις 6 Ιουνίου, σ' ένα καράβι μαζί μέ άλλους 400 Έλληνες χριστιανούς όμήρους. Όταν τό καράβι βγήκε στό άνοικτά, τό γερμανικό πλήρωμα άπεχώρησε και τό πλοίο βυθίστηκε μέ όλους τούς έπιβάτες. Μόνο έφτά έβραίοι τής Κρήτης επέζησαν από τό Όλοκαύτωμα...

(Στοιχεία από την έγκυκλοπαίδεια «Judaica», τ. 5, σελ. 1.088).

τραπεζικές έργασίες. Οι τελευταίοι προκάλεσαν την έχρότητα, κυρίως, μεταξύ των Έλλήνων τής νήσου.

Τό 1416, άπαγορεύθηκε στους έβραίους ή άγορά άγροτεμαχίων από τό φόβο ότι όλόκληρο τό νησί θά κατέλγνε νά γίνει ιδιοκτησία τους. Τό 1423, ή βενετική Γερουσία άπαγόρευσε σέ όλους τούς Βενετούς υπήκοους - έβραίους νά άγοράζουν γη. Όσοι δέ ήσαν ιδιοκτήτες γής, ύποχρεώθηκαν όπως έντός διετίας μεταβιβάσουν την κυριότητα αυτή σέ άλλους ιδιοκτήτες. Τό 1433 τούς άπαγορεύτηκε νά κάνουν χρέη χρηματομεσίτου. Ή πλειοψηφία, όμως, του έβραϊκού πληθυσμού τής Κρήτης ήσαν τεχνίτες: ράφτες, ύποδηματοποιοί, φουρνάρηδες, ύφαντές μεταξωτών και βαφείς.

Οι Takkanot (Κανόνες) του Ήρακλείου (άπό τόν 13ο μέχρι τόν 16ο αιώνα) μάς άποκαλύπτουν ότι οι έβραίοι είχαν τό δικαίωμα τής άυτοδιαχειρίσεως των κοινών τους, κυρίως σέ ό,τι άφορά τά θρησκευτικά ζητήματα. Έπικεφαλής τής Κοινότητας ήταν ό condostablo, ό όποιος έκλεγόταν από τούς προύχοντες και τούς πλουσίους τής Κοινότητας και ό όποιος έκπροσωπούσε την Κοινότητα και ήταν υπεύθυνος για την όρθή όργάνωση των κοινοτικών ύποθέσεων. Αύτός διάλεγε τούς hashbanim, οι όποιοι ήσαν υπεύθυνοι για τά οικονομικά ζητήματα. Ό διορισμός και του condostablo και των hashbanim άπαιτούσε την έγκριση τής κυβερνήσεως. Στην πόλη του Ήρακλείου ύπήρχαν τέσσερις συναγωγές: «Ή Μεγάλη», ή «Κοανίμ», ή «Άσκεναζίμ» και «Ή Ύψίστη».

Ή Κοινότητα ανέδειξε πολλούς σοφούς ταλμουδιστές και ραββίνους, ιδιαίτερα μεταξύ των οίκογενειών Δαλμέδεγο και Καψάλη. Άνάμεσα στους φημισμένους σοφούς τής Κρήτης, συγκαταλέγονται: ό ιστορικός Έλιγιά μπέν Έλκανά Καψάλη, οι φιλόσοφοι, Ίωσήφ Σολομών Δαλμέδεγο, Έλιγιά μπέν Έλιέζερ, Σεμαργιά μπέν Έλιγιά Ίκρίτι, Έλιγιά Δαλμέδεγο και ό ραββίνος και ποιητής Μιχαέλ μπέν Σαμπετάι Μπάλμπο.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΕΜΨΥΧΩΣΗ

Στή σειρά εκδόσεων «Sefunot», του 'Ινστιτούτου Μπέν Τσβή, του Πανεπιστημίου της 'Ιερουσαλήμ, τόμ. 11, υπάρχει ένα ενδιαφέρον άρθρο του κ. Ephraim Gotlieb, για την περί της μετεμψυχώσεως διαλογική συζήτηση, που έλαβε χώρα τό 1466 στο 'Ηράκλειο της Κρήτης μεταξύ του ραββίνου Μωϋσή 'Ασκεναζί και του ραββίνου Μιχαέλ μπέν Σαμπετάι 'Ακοέν Μπάλμπο. Από τό άρθρο αυτό μεταφέρουμε έδω, σέ μετάφραση, μία μικρή περίληψη:

Τό κείμενο της περί μετεμψυχώσεως διαλογικής συζητήσεως — άναμετρήσεως υπάρχει σέ δύο χειρόγραφα που βρίσκονται στη βιβλιοθήκη του Βατικανού, (ύπ. άριθ. 105 και 254). Τά χειρόγραφα αυτά αποτελούν πολύ ενδιαφέρουσες μαρτυρίες γιά τίς θρησκευτικές και πολιτιστικές τάσεις των σοφών της Ισραηλιτικής Κοινότητας του 'Ηρακλείου κατά τόν 15ο αιώνα. Από αυτά πληροφορούμεθα περί της υπάρξεως κύκλων μελετητών, που γνώριζαν τή φιλοσοφική μεσαιωνική λογοτεχνία και ήσαν αντίθετοι μέ διάφορες δοξασίες και πίστεις που απορρέουν από τήν «Καμπαλά». Κάτω άπ' αυτή τήν πολιτιστική άτμόσφαιρα έγραψε ο ραββίνος 'Ηλίας μπέν Μωϋσή Δαλμέδεγο τό βιβλίο του, «Sefer Behinat Hadat», τριάντα, περίπου, χρόνια άργότερα.

Είς ό,τι άφορά τό θέμα της συζητήσεως ο μέν ραββίνος Μ. Μπάλμπο υπεραμύνεται της πίστews υπέρ της μετεμψυχώσεως, εξαιτίας του σεβασμού του πρός τίς καμπαλιστικές διδασκαλίες, ο δέ ραββίνος Μ. 'Ασκεναζί τάσσεται κατά της ιδέας αυτής. "Ενα ενδιαφέρον στοιχείο της συζητήσεως είναι ή χρησιμοποίηση από τόν ραββίνο 'Ασκεναζί της καμπαλιστικής μεθοδολογίας. "Ενα δέ από τά έπιχειρήματά του είναι ή περίπτωση του λεβιρατικού (ή άνδραδελφικού) γάμου γιά τήν υποχρέωση δηλαδή του άνδρα να δημιουργήσει απογόνους γιά τόν άτεκνο άποθανόντα άνδρό του. Έτσι αποδεικνύεται ότι ή ψυχή μετά τό θάνατο δέν περνά σέ κάποιο άλλο σώμα.

Στό επίκεντρο της θεωρητικής αυτής συζητήσεως βρίσκεται ο όρισμός της «ψυχής» και ή φύση της. Αμφότεροι οι συζητητές συμφωνούν ότι ή θεωρία της μετεμψυχώσεως στηρίζεται στήν άρχή της προ - υπάρξεως της ψυχής. Έτσι, ο μέν ραββίνος Μ. Μπάλμπο προσδιορίζει τήν ψυχή σάν μία «πνευματική ούσία», ο δέ ραββίνος Μ. 'Ασκεναζί υποστηρίζει ότι ή ψυχή αποτελεί μία «δύναμη» που έδρεύει μέσα στό σώμα και όχι άνεξάρτητα από αυτό.

ואמץ הקורא

חזק הכותב

לפי
זאת ה
הנה כתבתי
אני מתחיל שפניולן
במ"א ב"ר דוד ז"ל לבחור
הנחמד ר' יצחק ב"ר יצחק
יצ"ו והשלמות ביום כ"ג לחודש חסון שנת
המאת אלפים ושלש מאות ושלש וארבעים ה'ת"ס
יזכרו להגות בת הוא ורעו ורעו זרעו כקרא
דכתיב לא ימוש מפיך ומפי ורעך
ומפי ורע ורעך אמר ה' מ'
מעתה ועד עולם וגם
אני אוכל לכתוב
ספרים אחרים
אמן

עזריאל שניידס ואח"י

עזריאל שניידס

Τό κείμενο της πρώτης σελίδας της 'Αγκαδά του 'Ηρακλείου, όπου μεταξύ των άλλων αναφέρεται ο συγγραφέας του έργου Ματατιάου Σπανιδόλο και ή ήμερομηνία ολοκληρώσεως του έργου, 23 Ταμούζ 5343 — 12 'Ιουλίου 1583.

Η ΑΓΚΑΔΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Στό δέκατο τρίτο τόμο της σειράς Sefunot, του 'Ινστιτούτου Μπέν Τσβή, δημοσιεύεται ένα ενδιαφέρον άρθρο του δεινού έβραϊολόγου καθηγητή άείμνηστου Δρ. Cecil Roth, περί της 'Αγκαδά του 'Ηρακλείου, (βιβλίο της πασχалиνής άφηγήσεως), ενός άμφιλεγόμενου, μέχρι πρότινος, κειμένου.

Τό χειρόγραφο κείμενο, ύπ. άριθ. 1338 στήν 'Εθνική Βιβλιοθήκη στο Παρίσι, θεωρείτο μέχρι πρόσφατα σάν μία γαλλική πασχалиνή 'Αγκαδά. 'Ο συγγραφέας του άρθρου, άποδεικνύει ότι αυτή ή 'Αγκαδά είναι από τό 'Ηράκλειο Κρήτης, γραμμένη τό 1583 από τόν Ματατιάου Σπανιδόλο, ο όποιος διέτέλεσε «σοφέρ» (γραφέας ή γραμματέας) της τότε έβραϊκής Κοινότητας.

Τήν εποχή εκείνη ή Κρήτη τελούσε υπό βενετική κυριαρχία και ή βενετική επίδραση επί της νήσου υπήρξε σημαντική. Παρά ταύτα ή έβραϊκή κρητική τέχνη έχει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα, μέ έντονη μέν τήν Ισπανική και γερμανική επίδραση (κατά τό Μεσαίωνα άρκετοί 'Εσκεναζί έγ'αταστάθηκαν στήν Κρήτη, άσχολούμενοι, κυρίως, μέ τήν έξαγωγή σακχάρως πρός τή Βόρειο Εύρώπη), αλλά έβραϊωμένη πάνω σέ βυζαντινές βάσεις.

Τό κείμενο της 'Αγκαδά άκολουθεί τό τυπικό των Ρωμανιστών, ή βασική της, όμως, άξία βρίσκεται στίς έγχρωμες εικονογραφίες που συνοδεύουν τό κείμενο. Είναι άχέδόν βέβαιο ότι ο Σπανιδόλο (τό όνομα άσφαλώς, είναι ένδεικτικό της καταγωγής του), υπήρξε ο γραφέας (ή μάλλον ο άντιγραφάας) του κειμένου, ή δέ εικονογράφηση θά πρέπει να αποτελεί έργο πεπειραμένου καλλιτέχνη, ο όποιος γνώριζε καλά τά έβραϊκά ήθη και έθιμα. Χωρίς άμφιβολία τό περιεχόμενο των εικονογραφήσεων αποτελεί πολύτιμο υλικό σέ ό,τι άφορά τή ζωή των έβραίων της Κρήτης, τίς ένδυμασίες τους κ.λ.π., κατά τόν 16ο αιώνα.

‘Ο ιατρός - φιλόσοφος πού κατέκτησε τήν Εύρώπη

‘Ο Ιωσήφ Σολομών Δαλμέδεγο (Joseph Solomon Delmedigo), 1591 - 1655, ραββίνος, μαθηματικός καί άστρονόμος, από τό ‘Ηράκλειο, Κρήτης, είναι επίσης γνωστός καί ως ‘Ιωσήφ Σολομών Ροφέ (ή μέ τό άκρώνυμο: YaSHaRl).

Συγγραφέας μέ πλατείες Ιουδαϊκές καί γενικές γνώσεις, έγκυκλοπαιδικού επιπέδου, αναγνωρίζεται από όρισμένους ειδικούς σάν συγγραφέας 30 περίπου βιβλίων, κατ’ άλλους δέ 60.

Μέλος μιās περίφημης οικογενείας έπιστημόνων, υπήρξε γιός του ‘Ηλία Δαλμέδεγου, ραββίνου του ‘Ηρακλείου. Σύμφωνα μέ τήν οικογενειακή παράδοση έλαβε μία ολοκληρωμένη έβραϊκή καί κλασική παιδεία. Σέ ηλικία 15 έτών, έγινε δεκτός στό πανεπιστήμιο τής Πάδοβα, όπου μελέτησε άστρονομία καί μαθηματικά υπό τόν Γαλιλαίο, ιατρική καί φιλοσοφία, ενώ παράλληλα συνέχισε καί τίς έβραϊκές σπουδές του. ‘Όταν ήταν στήν Πάδοβα, έπισκεπτόταν συχνά τόν Leone Modena, στή γειτονική πόλη τής Βενετίας, ό όποιος, ως φαίνεται, τόν επηρέασε πολύ.

Τό 1613 άποπεράτωσε τίς σπουδές του στό πανεπιστήμιο τής Πάδοβα καί επέστρεψε στήν Κρήτη, όπου άρχισε νά άσκει τήν Ιατρική. ‘Από σημειώσεις πού άρχισε νά συγκεντρώνει τήν εποχή αύτή, ξεκίνησε άργότερα τή συγγραφή του έγκυκλοπαιδικού του έργου «Ya’ar Levanon» («Δάσος του Λιβάνου»), τό όποιο, όμως, ποτέ δέν ολοκλήρωσε. Κατά πάσαν πιθανότητα παντρεύτηκε στό ‘Ηράκλειο, αλλά από όρισμένα ένδεικτικά στοιχεία συμπεραίνεται ότ’όδέν ήταν ένας εύτυχισμένος γάμος. Σύντομα άρχισε νά ασθάνεται τήν Κρήτη πολύ «κλειστή» καί έφυγε γιά νά μόν ξαναεπιστρέψει. Σ’ όλες τίς περιοδείες του καί τά ταξίδια, άντιμετώπισε πίκρες καί στενοχώριες, διότι οι Ιδέες του γιά τήν έκλαίκευση τής έπιστημονικής γνώσεως δημιούργησαν αντίδράσεις κι έχθρότητες.

Πρώτος σταθμός του, μετά τήν άναχώρησή του από τήν Κρήτη, υπήρξε τό Κάιρο. ‘Εδώ συνδέθηκε μέ τόν περίφημο μαθηματικό Ali ben Rahmadan, τίς θεωρίες του όποιου, περί σφαιρικής τριγωνομετρίας, κατέριψε σέ μία δημόσια συζήτηση. ‘Εκεί συνάντησε, επίσης, τό γιατρό ‘Ιακώβ τόν ‘Αλεξανδρινό, ήγέτη τής εκεί Καραϊτικής Κοινότητας.

‘Από τό Κάιρο ό Δαλμέδεγο πηγαίνει στήν Κωνσταντινούπολη, πού θεωρείτο σπουδαίο κέντρο μελετών. ‘Από εκεί πηγαίνει στήν Πολωνία, γιά νά τόν συναντήσουμε στό 1620 στήν πόλη Βίλνα (Λιθουανία), όπου άσκούσε τό έπάγγελμα του γιατρού. ‘Υπήρξε ό προσωπικός γιατρός του πρίγκηπα Radziwill, καθώς καί πολλών άλλων εύγενών. ‘Όλη τήν έβδομάδα περιφερόταν στή Βίλνα περιθάλποντας άσθενείς καί τό Σαμπάτ δίδασκε στή συναγωγή. ‘Όλες τίς νύχτες τής άφίέρωνε γιά τά έπιστημονικά του ένδιαφέροντα.

Παρόλον ότι από πολλές άπόψεις ήταν συντηρητικός, υπήρξε επίσης εκείνος πού διέδωσε πολλές νέες Ιδέες. Στόν τομέα τής άστρονομίας διαχώρισε τή θέση του από εκείνη των ύποστηρικτών του Πτολεμαίου καί υιοθέτησε τό σύστημα του Κοπέρνικου. ‘Υπήρξε ό πρώτος έβραϊός έπιστήμονας πού χρησιμοποίησε τούς πρόσφατα έπινοημένους λογαριθμικούς πίνακες. Προτιμούσε τόν Πλάτωνα από τόν ‘Αριστοτελισμό, του όποιου ή πρωτοκαθεδρία ήταν άδιαφιλονίκητη στό Μεσαίωνα. Στήν Ιατρική καί τίς φυσικές έπιστήμες, ό Δαλμέδεγο τόνισε τή σημασία τής έμπειρικής

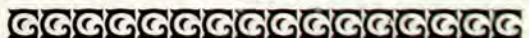
άντιμετώπισης. Κατέκρινε τίς άνθυγιεινές συνθήκες πού έπικρατούσαν στό γκέττο καί τήν έλλειψη όργανώσεως καί τάξεως. Προσπάθησε νά έξυψώσει τό λαό μέ τή διδασκαλία των τεχνών καί των επαγγελμάτων. Γιά τήν έπίδοσή του στό πολυδιάστατα πνευματικά ένδιαφέροντά του σπούδασε λατινικά, ελληνικά, Ισπανικά καί Ιταλικά. Είχε σκοπό νά μάθει καί άραβικά, τελικά όμως παραιτήθηκε διότι, όπως χαρακτηριστικά παρατήρησε: «Πάν ό τι ώραίο στό άραβικά, έκτός όλίγων εξαιρέσεων, παρελήφθη από τά ελληνικά κείμενα».

‘Η Βίλνα, όμως, δέν υπήρξε ό τελικός σταθμός του όδοιπορικού του. ‘Από εκεί πηγαίνει στό ‘Αμβούργο καί λίγο άργότερα κατευθύνεται στό ‘Αμστερνταμ, συνεχίζοντας ταυτόχρονα καί τό συγγραφικό του έργο, πού έκτός από τήν Καμπαλά άναφέρεται στήν άριθμητική, γεωμετρία, άστρονομία, γεωγραφία, λογική, ήθική καί μεταφυσική. Τό Ιατρικό έργο του «Refu’ot Te’ alah», περιέχει τήν έβραϊκή μετάφραση πολλών όρων του ‘Ιπποκράτη.

Περί τά τέλη του βίου του ό Δαλμέδεγο εγκαταστάθηκε στή Φραγκφούρτη όπου διορίστηκε κοινοτικός Ιατρός. Τελευταίος του σταθμός ήταν ή Πράγα· γι’ αύτή τήν περίοδο τής ζωής του πολύ λίγα γνωρίζουμε.

‘Επί του τάφου του, στό παλιό νεκροταφείο τής Πράγας, είναι γραμμένα τά εξής:

«Τήρησε ό, τι κήρυξε — υπήρξε πρός όλους δίκαιος — ό περίφημος ραββίνος, έπιστήμονας, θεός φιλόσοφος, καί ό κράτιστος μεταξύ των Ισραΐων».

Ραββίνος και ιστορικός της Κρήτης

Ο Ήλιος Καψάλης (Elijah Capsali), περί τὰ 1483 – 1555, ραββίνος και ιστορικός από τὸ Ἡράκλειο Κρήτης. Ο πατέρας του Ἐλκανά Καψάλης, ἐπίσης ραββίνος στὸ Ἡράκλειο, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ «Ἐπιτρόπου» (πολιτικός ἡγέτης τοῦ κρητικῶ ἐβραϊσμοῦ) διηύθυνε τὶς προσπάθειες βοήθειας ὑπὲρ τῶν ἐξ Ἰσπανίας προσφύγων τοῦ 1492 – 93. Στὰ 1508 ὁ Ήλιος Καψάλης πῆγε στὴν Πάδοβα, τότε μεγάλο κέντρο ταλμουδικῶν μελετῶν, γιὰ νὰ φοιτήσει στὴ Γεσισιβά (Ταλμουδική Ἀκαδημία) τοῦ Judah Minz. Λίγα ἀργότερα ὁ Minz ἀπέθανε καὶ ὁ Καψάλης συνέχισε τὶς σπουδές του ὑπὸ τὸν Meir Katzenellenbogen. Οἱ σπουδές διακόπηκαν κατὰ τὴν κατάληψη τῆς Πάδοβας ἀπὸ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα, τὸ 1509. Τὸ 1515 ὁ Καψάλης ἐπέστρεψε στὴν Κρήτη, ὅπου ἀπὸ τὸ 1518 ἦταν ραββίνος τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ 1523, κατὰ τὸ ξέσπασμα ἐνὸς λοιμοῦ, διορίσθηκε ἐπίτροπος τῆς ἐβραϊκῆς Κοινότητος καὶ ὑπηρετήσε ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση ἐπὶ τέσσερα χρόνια. Στὰ 1538, ὅταν οἱ ἐβραῖοι ἀπειλήθηκαν μὲ σφαγὴ ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ, ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλία μεσολαβήσεως πρὸς τὶς βενετικές ἀρχές· ὅταν δὲ τελικὰ διασώθηκαν, καθιέρωσε ἕνα εἰδικὸ Πουρίμ, πού γιορταζόταν στὶς 18 τοῦ Ταμούζ.

Ο Καψάλης βρισκόταν σὲ ἐπαφὴ μὲ ὀρισμένους ἐπιφανεῖς συγχρόνους του, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Jacob Berab καὶ ὁ Joseph Caro, (συγγραφέας τοῦ περίφημου Ἰουδαϊκοῦ Κώδικα «Σουλχάν Ἀρουχ»). Ο ἴδιος ὑπῆρξε ὁ συντάκτης ὀρισμένων ἀπὸ τὶς περίφημες Takkanot (Κανόνες) τῆς Κοινοτήτος τοῦ Ἡρακλείου. Γενικά, ὁ Καψάλης παρουσιάζεται μελετημένος καὶ δραστήριος, ἀλλὰ κόπως φιλόνομος καὶ μὴ ἀνέκτικος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του.

Τὸ ἔργο του «Seder Eliyahu Zuta», πού ἔγραψε κατὰ τὸ λοιμὸ τοῦ 1523, ἀποτελεῖ μίαν ἀνασκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῶν ἡμερῶν του, μὲ μίαν ἰδιαίτερη ἐμφαση στοὺς ἐβραίους. Περιλαμβάνει, ἐπίσης, μίαν ἀνασκόπηση τῆς ἱστορίας καὶ τῶν δεινῶν τῶν ἐβραίων τῆς Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλίας κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ διωγμοῦ τους, γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ὁποίων τὸ σύγγραμμά αὐτὸ ἀποτελεῖ πρωταρχικὴ πηγή. Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου ὑπάρχει ἕνα ἀρθρο, ὑπὸ μορφὴ παραρτήματος, στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας διαλογίζεται καὶ ἀποδεικνύει μὲ ἱστορικὰ παραδείγματα, τὸν τελικὸ θρίαμβο τοῦ δικαίου. Σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο ὁ Καψάλης ἐπιδεικνύει τὶς εὐρύτατες γνώσεις του, ἕνα πηγαῖο ἱστορικὸ ἐνστικτο καὶ μίαν δύναμη περιγραφικότητος, κάτι τὸ μοναδικὸ μεταξύ τῶν ἐβραίων ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς του. Ὅρισμένα ἀποσπάσματα τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ ἔργου ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸ M. Lattes, ὑπὸ τὸν τίτλο: «Likkutin Shonim mi - Sefer de - Vei Eliyahu», (1869). Τὸ πρῶτο, ἄλλα λιγώτερο γνωστὸ, ἔργο τοῦ Καψάλη τιτλοφορεῖται: «Dirrei ha - Yamim le - Malkhut Venezia» (1517), τὸ ὁποῖο ἔγραψε μετὰ τὴν ἐπάνοδό του ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ στὸ ὁποῖο περιγράφει τὴ θέση τῶν ἐβραίων ὄχι μόνον στὴ Βενετία, ἀλλὰ σ' ὅλες τὶς βενετικές κτήσεις της. Γραμμένο σὲ πολὺ ὠραία γλῶσσα, τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖ πρωταρχικὴ πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴν κοινωνικὴ, πολιτιστικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἱταλικῶ ἐβραϊσμοῦ, στὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα. Ο Καψάλης ὑπῆρξε ἐπίσης καὶ σπουδαῖος συλλέκτης βιβλίων. Πολλὰ χειρόγραφα, πού παλιότερα τοῦ ἀνῆκαν, ἀποτελοῦν σήμερα μέρος τῆς συλλογῆς de Rossi στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ.

Ὁ μελετητὴς τῆς σχέσεως φιλοσοφίας καὶ θρησκείας

Ο Ήλιος μπέν Μωῦσῃ Δαλμέδεγο (Elijah ben Moses Delmedigo), περί τὰ 1460 – 1497, ὑπῆρξε σπουδαῖος φιλόσοφος καὶ ταλμουδιστής. Γεννημένος στὸ Ἡράκλειο, Κρήτης, ὁ Δαλμέδεγο εἶναι ἐπίσης γνωστὸς καὶ ὡς Elijah Cretensis (Ἡλίας ὁ ἐκ Κρήτης).

Πολὺ νέος μετανάστευσε στὴν Ἰταλία, ὅπου ἔλαβε μίαν παραδοσιακὴ ἐβραϊκὴ ἐκπαίδευση καὶ σπούδασε κλασικὴ ἰσλαμικὴ καὶ Ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία, ἰδιαίτερα δὲ τὰ ἔργα τοῦ Μαιμόνιδη καὶ Averroes. Ἐπιπλέον μελέτησε καὶ κλασικὴ λογοτεχνία. Οἱ Ἰουδαϊκὲς γνώσεις του ἀναγνωρίσθηκαν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ κάποια ἀλληλογραφία μὲ τὸν Joseph Colan, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται στὸν Δαλμέδεγο μὲ ὅρους βαθειὰς ἐκτιμῆσεως. Γιὰ ἕνα διάστημα ὁ Δαλμέδεγο χρημάτισε διευθυντὴς τῆς γεσισιβά στὴν Πάδοβα. Ἐδωσε δὲ δημόσιες διαλέξεις περὶ φιλοσοφίας στὴν Πάδοβα καί, πιθανόν, καὶ σὲ ἄλλες ἱταλικὲς πόλεις. Ο Rico della Mirandola ὑπῆρξε μεταξύ τῶν χριστιανῶν μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν τοῦ Δαλμέδεγο.

Ἐξαιτίας τῆς φήμης του ὡς φιλοσόφου, ὁ Δαλμέδεγο ἐκλήχθηκε ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχές νὰ παίξει τὸ ρόλο τοῦ μεσολαβητοῦ σὲ μίαν φιλοσοφικὴ διαμάχη μεταξύ δύο Ἰταλῶν ἐπιστημόνων. Ἡ ἀπόφασή του ὑπὲρ τοῦ ἐνός, ξεσκέπασε ἐναντίον του τὴν ἀντίθετη πτέρυγα. Ἐπιπλέον, μίαν διαμάχη του μὲ τὸ ραββίνο τῆς Πάδοβας Judah Minz, ἀνάγκασε, στὰ 1494, τὸν Δαλμέδεγο νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὴ γενέτειρά του, ὅπου ἔγινε θερμὰ δεκτὸς καὶ ἀπὸ τοὺς ἐβραίους καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς.

Στὴν Κρήτη, κατὰ τὸ 1496, ἀποτελείωσε τὸ κύριο σύγγραμμά του «Behinat ha-Dat» («Ἐξέτασις τῆς θρησκείας»), τὸ ὁποῖο ἔγραψε κατ'ὀπιν αἰτήματος ἐνός ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του, τοῦ Σαούλ Ακοέν Ασκεναζί. Τρία χρόνια μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Κρήτη ἀπέθανε.

Τὸ κύριο θέμα τοῦ ἔργου τοῦ Δαλμέδεγο «Behinat ha-Dat» (πρωτοεκδόθηκε στὰ 1629 καὶ ἐπανεκδόθηκε τὸ 1833), εἶναι ἡ σχέση μεταξύ θρησκείας καὶ φιλοσοφίας. Βασισμένος σὲ ἕνα κείμενο τοῦ Averroes, ὁ Δαλμέδεγο ὑποστηρίζει ὅτι ἡ μελέτῃ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐπιτρεπτή, τονίζοντας περαιτέρω ὅτι σὲ περιπτώσεις συγκρούσεως μεταξύ θρησκευτικῆς πίστewς καὶ φιλοσοφικοῦ ὀρθολογισμοῦ, ὁ φιλόσοφος μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὶς θρησκευτικὲς δοξασίες κατὰ τρόπον πού νὰ συμφωνοῦν μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια. Τοῦτο, ὅμως, δέν ἰσχύει γιὰ τὶς βασικὲς ἀρχές τῆς πίστewς. Κάθε ἄνθρωπος, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ φιλοσόφου, ὑποχρεοῦται νὰ πιστεύει στὰ βασικὰ δόγματα τῆς θρησκείας, ἀκόμη κι ὅταν αὐτὰ φαίνεται ὅτι ἀντιφάσκουν πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια.

Στὸ ἴδιο ἔργο, ὁ Δαλμέδεγο παρέχει μίαν περιγραφή τῆς ραββινικῆς λογοτεχνίας καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τῆς «Καμπάλα», καθὼς καὶ πρὸς τοὺς ἀκραίους ἀλληγοριστὲς μεταξύ τῶν Ἰουδαίων φιλοσόφων. Ἐνα τμήμα τοῦ βιβλίου τοῦ ἀναφέρεται στοὺς λόγους πού ὑπαγορεύουν τὶς ἐντολές τῆς Τορά, «ta'amai ha-mitzvot». Γενικά, ἡ σπουδαιότητα τῆς συμβολῆς τοῦ Δαλμέδεγο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος πού κατέστησε γνωστὰ καὶ διέδωσε στὸν ἱταλικὸ πνευματικὸ κόσμο τῆς Ἀναγεννήσεως τὰ διδάγματα τῶν ἔργων τοῦ Averroes.

Ἡ οἰκογένεια Μινέρβο ἀπὸ τὴν Κρήτη — ἀρχές 20οῦ αἰῶνος.

ΜΙΧΑΕΛ ΜΠΕΝ ΣΑΜΠΕΤΑΪ ΑΚΟΕΝ ΜΠΑΛΜΠΟ:

Ὁ ποιητής καί νομοθέτης ραββῖνος

Ὁ Μιχαὴλ μπέν Σαμπετάι Ακοέν Μπάλμπο (Michael ben Shabbetai Cohen Balbo), 1411 - 1484, ὑπῆρξε ραββῖνος καί ποιητής στὸ Ἡράκλειο Κρήτης. Παρόλον ὅτι τὸ Ἡράκλειο ὑπῆρξε ἡ μόνιμη κατοικία του, συναντᾶται καί στὰ κοντινὰ Χανιά, ὅπου ἐκήρυξε ἐπανειλημμένα. Τρία ἀπὸ τὰ κηρύγματά του τῶν Χανίων, τοῦ 1471, 1475 καί 1477) διασώζονται σέ χειρόγραφα στὸ Βατικανό (Ms. 305). Ὁ Μωϋσῆς Καψάλης σέ μιά «gesponsum» (ἐρωταπόκριση) τοῦ 1458, τὸν ἀναφέρει σάν ἓνα τῶν κοινοτικῶν ἡγετῶν. Ἡ ὑπογραφή τοῦ Μπάλμπο συναντᾶται σέ πολλές ἀπὸ τίς Takkanot (Κανόνες) ποῦ θεσπίσθηκαν στὸ Ἡράκλειο μετὰ τῶν ἐτῶν 1468 καί 1479.

Ἐγγραψε ποιήματα κι ἐπιστολὲς πρὸς πολλοὺς συγχρόνους του ἐπιστήμονες, ἓνα δὲ ποιήμα του ἀναφέρεται στὴν κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1453. Ὁ Μπάλμπο συμμετεῖχε σέ πολλές διαλογικὲς διαμάχες. Σέ ἓνα ἔργο του ἐπικρίνει δριμύτατα τὸν Μωϋσῆ Ἀσκεναζί, γνωστόν, ἐπίσης, μὲ τὸ παράξενο ὄνομα Esrim ve-Arba («Εἴκοσι Τέσσερα»), διότι ἀπέρριψε τὴ θεωρία τῆς μετεμψυχώσεως. Ἐγγραψε, ἐπίσης, πραγμα-

τεῖες περὶ τῆς ἐξαγορᾶς ἀνθρώπων καί περὶ agunot (γυναῖκες ποῦ ἀδυνατοῦν, σύμφωνα μὲ τὸν ἰουδαϊκὸ νόμο, νά ξαναπαντρευτοῦν λόγω ἀνυπαρξίας τοῦ γκέτ - διαζυγίου, εἴτε ἐξαιτίας τῆς διαφυγῆς τοῦ συζύγου εἴτε ἀπὸ ἀδυναμία πιστοποίησης τοῦ θανάτου του). Τὰ ἔργα αὐτὰ ἀποτελοῦν πολὺτιμο ὑλικὸ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς του. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα του ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ γιου του Ἡσαΐα καί τοῦ ἐγγονοῦ του Μιχαὴλ, τὸ 1484.

ΗΛΙΑΣ ΜΠΕΝ ΕΛΙΕΖΕΡ ΦΙΛΟΣΩΦ:

Συνεχιστὴς τῆς ἀριστοτέλειας θεωρίας περὶ λογικῆς

Ὁ Ηλίας μπέν Ελιέζερ Φιλοσώφ (Elijah ben Eliezer Philosopher) ὑπῆρξε σπουδαῖος ἐπιστήμονας καί ποιητής ἀκμάσας στὴν Κρήτη κατὰ τὸν 15 αἰῶνα. Ὁ Ηλίας μπέν Ελιέζερ ἔγγραψε ἓνα βιβλίο περὶ λογικῆς, «Sefer Higgayon al Derekh She' elot u-Teshuvot» (χειρόγραφο ὑπάρχουν στὸ Λέιντεν, τὸ Παρίσι καί τὴν Πάρμα), τὸ ὁποῖο βασίζεται ἐπὶ τῆς λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐγγραψε ἓνα σχόλιο ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ «Ὁδηγοῦ» τοῦ Μαΐμονιδη, περὶ τοῦ ὁράματος τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, «Perush Pirkei ha-Merkavah», (χειρόγραφο, Παρίσι). Ἐπιπλέον, ὁ Ηλίας μπέν Ελιέζερ ὑπῆρξε ὁ συγγραφέας πολλῶν ποιημάτων στὴν ἑβραϊκὴ καί ἀραμαϊκὴ γλῶσσα, καθὼς καί προσευχῶν.

Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ «ΕΒΡΑΙΟΣ» ΚΑΙ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ»

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα χρόνων, παρατηρείται μία σημαντική διαφοροποίηση στην εκτίμηση του περιεχομένου των όρων Φαρισαίος και Ραββίνος εκ μέρους των χριστιανών επιστημόνων. Αυτή δέ η διαφοροποίηση είναι προς το καλύτερο. Ή επίθεση κατά των Γραφών και των Φαρισαίων στα Συνοπτικά Ευαγγέλια δεν λαμβάνεται πλέον υπό την κυριολεκτική σημασία της. Γίνεται πιά αποδεκτό ότι κατά το έτος 28 κ.π., υπήρχαν άναμφιβόλως, πολλά «μαύρα πρόβατα» μεταξύ των Φαρισαίων και των Ραββίνων· αλλά είναι επίσης αποδεκτό ότι υπήρχαν και πολλά «άσπρα», καθώς και ένας μεγάλος αριθμός σύμφυρτων — σταχτιά πρόβατα, ούτε απόλυτα άσπρα, αλλά και ούτε τελείως μαύρα. Μία παρόμοια θεώρηση αυτών των αρχαίων ανδρών, είμαι βέβαιος, είναι πλεονεκτήματα προς την ιστορική πραγματικότητα και την αλήθεια.

Αυτή η πρόοδος της αμεροληψίας και της προσηλωσεως στην ιστορική πραγματικότητα είναι ακόμη πιο αξιοσημείωτη διότι, για τους χριστιανούς επιστήμονες, είναι ab initio αδύνατο να δεχθούν και να πουν: «υπήρχαν ατέλειες και στίς δύο πλευρές». Διότι, γι' αυτούς, σέ δ, τι άφορά τον Ήσού, δεν μπορούν να υπάρξουν ατέλειες. Αυτός αποτελεί τη μοναδική εξαίρεση του κατά τα άλλα γενικού κανόνα.

Αυτή η πρόοδος αναγνωρίζεται εύπρόσδεκτα από τους εβραίους και ιδιαίτερα από εκείνους τους εβραίους που εκτιμούν άμφότερους, και τον Ήσού και τον Παύλο, και τον Παύλο και τον Ραββί Γιοχανάν μπέν Ζακάι.¹

Όσον άφορά, όμως, τη χρησιμοποίηση των λέξεων εβραίος και χριστιανός υπάρχει ακόμη χώρος για βελτίωση. Θά μπορούσα έκ προοιμίου να πω ότι, ενώ οι εβραϊκές εκτιμήσεις για τον Ήσού και τον Παύλο, συχνά, ήταν άνεπαρκείς, (τά λάθη δεν βαρύνουν έξ ολοκλήρου την μία μόνο πλευρά), άναφορικά με τη χρησιμοποίηση αυτών των δύο επιθέτων, οι εβραίοι άμαρτάνουν λιγώτερο από τους χριστιανούς. Καί τουτό διότι οι εβραίοι δεν συνηθίζουν να χρησιμοποιούν τό επίθετο «εβραίος» σάν δηλωτικό του «ήθικά και θρησκευτικά τέλειου» ανθρώπου². Τουναντίον, οι χριστιανοί είναι περισσότερο άπαιρημένοι στη χρησιμοποίηση του επιθέτου χριστιανός με την παραπάνω έννοια. Μία δέ παρόμοια χρησιμοποίηση των δύο αυτών λέξεων ούδώςως θά πείραζε, άν δεν υπήρχε ή ανθρώπινη τάση πού άγαπά τους διαξιφισμούς και τίς άντιπαραθετικές συγκρίσεις.

Η πρωταρχική σημασία των δύο αυτών επιθέτων είναι τελείως ούδέτερη. Όταν όμιλώ περί της εβραϊκής θρησκείας ή περί της χριστιανικής θρησκείας, δεν άπαγγέλλω καμιά έτυμηση, άναφορικά με τό καλό ή κακό περιεχόμενό τους, όπως και όταν όμιλώ περί της βουδιστικής ή της μαωμεθανικής θρησκείας.

Σταδιακά, όμως, οι χριστιανοί άρχισαν να χρησιμοποιούν τό επίθετο (όπως και τό ούσιαστικό) χριστιανός με μία ειδική σημασία. Τό έγκυρο Oxford Dictionary δηλώνει ότι, «χριστιανός» σημαίνει «τόν έπιδεικνύοντα ήθος και συμπεριφορά συνεπή πρός τή διδαχή του Χριστού· τόν χαρακτηρίζονα από ειλικρινή ευσέβεια· τόν άκολουθούντα

τίς έντολές και τό παράδειγμα του Χριστού». Παρομοίως τό ούσιαστικό χρησιμοποιείται ως δηλωτικό «εκείνου πού άκολουθεί τό πνεύμα, τίς έντολές και τό παράδειγμα του Χριστού· ό πιστεύων εις τόν Χριστόν, ό χαρακτηρίζονα από ειλικρινή ευσέβεια»³.

Αλλά εάν, πέρα και πάνω από την πρόδηλη ούδέτερη σημασία του, «χριστιανός» σημαίνει κάτι τό πολύ έξοχο και ώριμο, τότε τί θά πρέπει να σημαίνει «εβραίος»; Άσφαλώς κάτι τό δύστυχο, άνώριμο ή ακόμη και κακό, άφού τά δύο επίθετα τείνουν, σχεδόν πάντοτε, να χρησιμοποιούνται σάν άντίθετα. Ένας συνήθης παρόμοιος παραλληλισμός είναι αυτός πού γίνεται μεταξύ της Παλαιάς Διαθήκης και της Καινής. Διότι, άντί της μεθόδου εκείνης πού πιστεύω ότι είναι ή όρθή και πού άποτελεί την επιστημονική ιστορική εξέταση των δύο αυτών συλλογών — ότι ή κάθε μία έχει τά δικά της έξοχα διδάγματα και ή κάθε μία τίς δικές της ατέλειες — άκολουθείται ή συνήθης μέθοδος των έπιπολαίων συγκρίσεων και άντιπαράθεσεων. Η Π.Δ. είναι ή προπαρασκευή, ή Κ.Δ. ή εκπλήρωση. Στην πρώτη ύπάρχει ή άνωριμότητα, στη δεύτερη ή τελειότητα. Η ότι ή άρετή της πρώτης είναι ή δικαιοσύνη, της δεύτερης ή άγάπη· στη μία βλέπουμε την έκδίκηση, στη δεύτερη τη συγγνώμη· στη μία, τό στενό φατριασμό, στην άλλη την πρός πάντες φιλανθρωπία. Ό Θεός της μιάς είναι, γενικά, ένας άριος και σκληρός Θεός· ό Θεός της άλλης είναι, πάντοτε, Θεός έλέους, συγγνώμης και άγάπης. Η τελευταία σύγκριση είναι, ίσως, ή πλέον παράδοξη, άν κανείς θυμηθεί τά άπειρα έδάφια για τή φιλανθρωπία και τη συγγνώμη της Π.Δ., και της όχι άσυνήθους καταγγελίας και κατάρεις της Καινής. (Άπό μία άποψη είναι μάλλον εύχάριστο τό ότι στην Π.Δ. ό Σεόλ δεν άναπτύχθηκε σέ «Αδη»).

Δέν άποτελεί την πρόθεσή μου να άπαρνηθώ τό ότι στην Π.Δ. υπάρχουν κείμενα — πού όμιλούν περί του Θεού ή πού λέγεται ότι είπώθηκαν από τόν Θεό — τά όποια εκφράζουν σκληρότητα, φατριασμό, έκδικητικότητα και άνωριμότητα. Άλλά είναι άνακριβές όσο και ύβριστικό να διακρίνουμε αυτά τά κείμενα σάν χαρακτηριστικά εβραϊκά. Αυτό δέ άκριβώς, συνήθως, συμβαίνει. Διότι, άφού τό εβραίος έχει καταστεί τό συγκριτικό άντίθετο του χριστιανός, και έφόσον χριστιανός μπορεί να υποδηλώνει μόνο την τελειότητα, όσο περισσότερο στενοκέφαλο, έκδικητικό και φατριαστικό είναι ένα κείμενο της Π.Δ., τόσο περισσότερο εβραϊκό θεωρείται. Υπό αυτό τό πρίσμα τό μέν βιβλίό της Έσθήρ παρουσιάζεται σάν τό πλέον εβραϊκό βιβλίό της Π.Δ.⁴, τό δέ του Ίωνά, τό όλιγώτερο τοιούτο.

Δέν είναι, όμως, ή ποιότητα του μετάλλου, παρά ή σκουριά του, εκείνο πού άποδίδει τά χαρακτηριστικά στοιχεία και την ούσία μιάς θρησκείας· Δέν είναι μία θρησκεία περισσότερο άντιπροσωπευτική του έαυτού της, όταν αυτή παρουσιάζεται υπό την καλύτερα όψη της; Δικαιούμαι να κρίνω τή θρησκεία του Ήσού από τίς φράσεις... «ουάι εις έσας μωροί και τυφλοί», «ουάι εις έσας ύποκριταί», «άναληρώσατε και σεις τό μέτρον των πατέρων σας, όφεις, γεννήματα έχιδνών, πώς έλέετε φύγα από της καταδίκης του Άδου», «εις την Τύρον και Σιδώνα έλαφρότερα θέλει είσθαι ή τιμωρία έν ήμέρα κρίσεως παρά εις έσας», «υπά-

γεται ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηγορούμενοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὰ ἡτοιμασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ», ἢ θὰ ἐκτίμῃσιν μᾶλλον τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς σας», «συγκεχωρημένοι εἶναι αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, διότι ἠγάπησε πολὺ», «δὲν ἐξεύρετε ποῖον πνεύματος εἴσθε σεις, διότι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦλθε νὰ ἀπολέσῃ ψυχὰς ἀνθρώπων, ἀλλὰ νὰ σώσῃ»; Παρόλες τὶς μακροσκελεῖς ἐπεξηγήσεις αἰώνων ἢ μία ὁμάδα τῶν παραπάνω ἐκφράσεων ἀποτελοῦν ἀπλῶς τὴ σκουριά· οἱ ἄλλες εἶναι ἡ οὐσία καὶ τὸ πραγματικὸ μέταλλο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πάλι πλευρὰν τὸ ἐπιθετο χριστιανὸς εἶναι προσδιοριστικὸ μῆς ζωντανῆς θρησκείας μὲ τὰ ἑκατομμύρια τῶν πιστῶν τῆς. Χρησιμοποιεῖται, ὅμως, καὶ σὰν προσδιοριστικὸ τῆς τέλειθας θρησκείας. Ὁ Ἄδης καὶ ἡ αἰώνια τιμωρία, ἡ κακὴν τρέχουσα καὶ τὸ μῖσος κατὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἀπίστων — ἔχουν ὅλα ὑποχωρήσει στὸ περιθώριο. Χριστιανὸς σημαίνει γλυκύτητα καὶ λογικότητα, φιλανθρωπία, ἀγάπη. Ἐκεῖνοι, ὅμως, οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς ποὺ χρησιμοποιοῦν ἀκόμη τὴν λέξιν ἑβραϊσὶς ὑπὸ κάποια κακὴ ἔννοια, θυμοῦνται ἄραγε ὅτι καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ἀποτελεῖ, ὑπὸ αὐτὴν τοιαύτην τὴν ἀποψη, μὴ ἐξίσου ζωντανὴ θρησκεία; Πιστεύουν, μῆπως, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός σήμερον εἶναι «ἐβραϊκός» μὲ τὴν κατώτερην σημασίαν τῆς λέξεως ἢ ὅτι μεσουράνησε μὲ τὸ συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Ἑσθῆρ; Ἄς υποθέσουμε γιὰ μία στιγμή πῶς ἡ Π.Δ., ὄντως ὀξίζει τὶς αὐστηρὰς καταγγελίας ποὺ τὶς ἀπευθύνονται. Κατὰ πόσον, ὅμως, ὁ σημερινὸς Ἰουδαϊσμός ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴ σκουριά τῆς Π.Δ.; Κατὰ πόσον, πράγματι, ἐκτιμᾷ τὸ μέταλλο καὶ παραβλέπει ἢ ἀγνοεῖ τὴν σκουριά;

Θὰ πρέπει νὰ ἀποκαλέσω χριστιανικὴς τὴς ὠμότητες τῶν Σταυροφόρων ἢ τὰ αὐτο — da fe καὶ τὰ βασανιστήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ἢ τὸ κάψιμο τῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ τῶν Καθολικῶν ἀπὸ τοὺς Διαμαρτυρούμενους; Εἶναι αὐτὲς χριστιανικὲς πράξεις; Ὅπωςδήποτε ὄχι.

Κάποιος προικισμένος ἑβραῖος συγγραφέας ἀποκάλεσε πρόσφατα τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ σὰν τὸ πλέον μὴ - ἐβραϊκὸ βιβλίον τῆς ἐβραϊκῆς Βίβλου. Πιστεύω ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη δικαίωση γι' αὐτὴν τὴν ἀσυνήθιστην δόλωση, ἀπὸ κάθε ἄλλη καταγγελία ὑπὸ τὴν ἀντίθετη ἔννοια. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂς ἐφαρμοστοῦν τὰ ἴδια μέτρα συγκρίσεως, ἀναλύσεως καὶ μελέτης γιὰ ἀμφότερες τὶς θρησκείας. Ἐάν χριστιανὸς σημαίνει μόνον ὅ,τι εἶναι καλὸ, καὶ κάθε τι κακὸ ἀγνοεῖται ἢ ξεχνιέται ἢ ἐπεξηγεῖται, ἂς ὠφεληθῇ καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ἀπὸ τὸν ἴδιον τρόπο σκέψεως καὶ κατατάξεως. Διότι καὶ ἡ δευτέρα εἶναι, κατὰ τὸ ἴδιον ποσοστὸ μὲ τὴν πρώτη, μὴ ζωντανὴ θρησκεία.

Ἡ χρησιμοποίησις συνεπῶς, τῆς λέξεως ἑβραῖος σὰν δηλωτικῆς τοῦ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀτελῆς καὶ κακοῦ ἢ δὲ χρησιμοποίησις τῆς λέξεως χριστιανός μὲ τὴν σημασίαν τοῦ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς τέλειου καὶ καλοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι μετράμε δύο ζωντανὰς θρησκείας μὲ ἄνισα βάρη. Τί θὰ σκεπτόμασταν γιὰ ἕνα ἑβραῖο ὁ ὁποῖος, ἀσχολούμενος μὲ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, μιλοῦσε γιὰ τὴν σκληρότητα, τοὺς διωγμούς καὶ τὴν ἑλλειψὶ ἀνεκτικότητος σὰν τὰ χαρακτηριστικὰ χριστιανικὰ γνωρίσματα; Κι ὅμως πόσα ἀμέτρητα παραδείγματα ἐνθέρμων χριστιανῶν θὰ μπορούσε νὰ ἀναφέρει, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν πέννα καὶ μὲ τὴν συμπεριφορὰ τοὺς ὑπῆρξαν σκληροὶ, καταδικαστικοὶ ἢ ἐπέδειξαν ἑλλειψὶ ἀνοχῆς! «Στὰ βασανιστήρια καὶ τὰ αὐτο — da fe τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, στοὺς ποταμούς αἵματος, ποὺ συνόδευσαν τὴν κατάληψιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, στὶς φλόγες τοῦ Smithfield, στὴ δοξασία τῆς αἰωνίας καταδίκης στὶς φλόγες τοῦ Ἀδῆ, στοὺς θανάτους τοῦ Bruno καὶ τοῦ Sernetus, ἀποκαλύπτεται, καταφανέστατα, ὁ πραγματικὸς χαρακτήρας τοῦ Χριστιανισμοῦ». Μία ἀπαίσια, πράγματι, καταδίκη.

Ἐξίσου ἀπαράδεκτα λέγονται καὶ περὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὰ ὁποῖα, ὅμως, περνοῦν ἀπαράτηρητα. Θὰ ἀναφερθῶ σὲ ἕνα πρόσφατο τυχαῖο παράδειγμα. Στὰ 1937 ἐκυκλοφόρησε μίαν ἐξοχὴν Εἰσαγωγὴν τῆς Π.Δ. ἀπὸ κάποιοι Μεθοδιστὴ, ὀνόματι Dr. W.L. Northridge. Στὶς σελίδες ποὺ ἀναφέρονται στὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ ἔχουμε τὰ συνήθη περὶ τῆς ἐβραϊκῆς ἐκδικητικότητος. Συγκεκριμένα γράφει: «Τὸ σφοδρὸ μῖσος ποὺ μᾶς ἀποκαλύπτεται στὸ βιβλίον, διαφαίνεται ἰδιαίτερα στὸ κεφ. 9:13 - 16, ὅπου διαβάζουμε τὸ αἷμα γιὰ τὴν σφαγὴ τοῦ μὴ - ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ. Ἐδῶ, ὅπως καὶ στὸ κεφ. 8:7 - 14, διακρίνουμε τὴν ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότητα ὑπὸ τὴν χειρότερη μορφήν της». Τὸ βιβλίον, συνεχίζει, «ἐπιτελεῖ μίαν σπουδαίαν ἀποστολήν, ἀντιπροσθετόντας τὰ ἀνάξια στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ μὲ τὸν χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἀγάπης πρὸς ὅλους, ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς». Πόσο συχνά, πράγματι, ἔχει ἐπιδειχθεῖ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἀγάπης γιὰ τοὺς ἐχθρούς; Ἐπιδεικνύεται στὸ κατὰ Ματθαῖον 23 ἢ 25:41, 46; Ἐπιδεικνύεται στὸ κατὰ Ἰωάννην 8:44 ἢ 17:9; Ἐπιδεικνύεται στὴν χριστιανικὴν στάσιν ἀπέναντι στοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς ἀπίστους τῆς ἐποχῆς τῆς μορφοποιήσεως τοῦ Πιστεύω τοῦ Ἀθανασίου ἢ κατὰ τοὺς μετέπειτα δεκαοκτὼ αἰῶνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ θανάτου τοῦ Ἰδρυτοῦ του; Ὑπάρχουν πολλὰ κρυστάλλινα παράθυρα σὲ ἀμφότερες τὶς κατοικίας μας; Θὰ ἦσαν προτιμότερο νὰ μὴ πετᾶμε πέτρες ὁ ἕνας στὸ σπιτὶ τοῦ ἄλλου.

Ἐάν «ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότης» σημαίνει τὴν ἐκδικητικότητα ἐκείνην ποὺ οἱ ἐβραῖοι, ὅπως οἱ χριστιανοὶ ἢ οἱ μωσαῖοι, θά ἔγγραφον, ὅμως, ὁ Dr. Northridge μὲ τὴν ἴδια εὐκολίαν καὶ περὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκδικητικότητος; Ἀμφιβαλλῶ. Μὲ τὴν φράσιν «ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότης» ἔννοε, πιστεύω, τὴν ἐκδικητικότητα ἐκείνην ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὰ ἐβραϊκὴ, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῶν ἐβραίων καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀλλὰ καὶ γιὰ μίαν ἀκόμη φράσιν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ διαμαρτυρηθῶ: «Τὰ ἀνάξια στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ». Ἀναμφιβόλως, τέτοια στοιχεῖα ὑπῆρξαν· δὲν ὑπῆρξαν, ὅμως, ἀνάξια στοιχεῖα τὸν Χριστιανισμό; Ἰσως νὰ ὀφείλεται στὴν ἑλλειψιν ἰσχύος ἢ στὴ συνεχὴ καταπίεσιν, ὑπὸ τὴν ὁποία ἔζησαν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ καταφανὲς γεγονός ὅτι, ἐπὶ χίλια ὀκτακόσια καὶ πλέον χρόνια, ἡ πρὸς τοὺς ἐχθρούς σκληρότητα ἐπιδείχθηκε περισσότερο ἀπὸ τοὺς χριστιανούς παρὰ ἀπὸ τοὺς ἐβραίους.

Ἐκεῖνο ποὺ τελικὰ μετράει εἶναι τὸ ἰδανικόν, ἡ θετικὴ διδασκαλία τοὺς γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ χριστιανοὶ ἔχουν καθὲν δικαίωμα νὰ ἀναφέρονται μὲ ὑπερηφάνειαν στὰ ἀποφθέγματα τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὴν ἀγάπην τῶν ἐχθρῶν. Καὶ οἱ ἐβραῖοι, ὅμως, ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀναφέρονται μὲ ὑπερηφάνειαν στὰ ραββινικὰ ρητὰ ὅτι, ὅποιος δὲν εἶναι φιλεὺς σπλαχνος καὶ καλὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἀληθινὸ σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ ἢ ὅτι, ἐκεῖνος ποὺ καθυβρίζεται καὶ δὲν καθυβρίζει, ἐκεῖνος ποὺ ἀνταποδίδει καλὸ στὸ κακὸ εἶναι σὰν τὸν παντοδύναμον ἥλιον ποὺ ἀνατέλλει. Οἱ λέξεις ἑβραῖος καὶ χριστιανός, ἐφόσον δὲν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τὴν οὐδέτερην σημασίαν τους, πρέπει πάντοτε νὰ σημαίνουν αὐτὸ ποὺ εἶναι καλόν, τρυφερό καὶ ἀγνόν. Μποροῦμε νὰ διανοηθῶμε τὸν Θεὸν σὰν ἐχθρὸν τῆς ἁμαρτίας, ποτέ, ὅμως, σὰν ἐχθρὸν τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

[1] Σημ. «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»: Ἡ διαφοροποίησις τῶν ἀντιληπτῶν ποὺ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ συγγραφέας, ἀφορᾷ τὸν ἀγγλικόν, κυρίως, χωρὸν. Στὴν Ἑλλάδα, σὰρὰντα καὶ πλέον χρόνια ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ C. G. Montefiore δὲν μπορούμε ἂ

Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ «ΕΒΡΑΙΟΣ» ΚΑΙ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ»

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα χρόνων, παρτηρείται μία σημαντική διαφοροποίηση στην εκτίμηση του περιεχομένου των όρων Φαρισαίος και Ραββίνος εκ μέρους των χριστιανών επιστημόνων. Αυτή δε η διαφοροποίηση είναι προς το καλύτερο. Η επίθεση κατά των Γραφών και των Φαρισαίων στα Συνοπτικά Ευαγγέλια δεν λαμβάνεται πλέον υπό την κυριολεκτική σημασία της. Γίνεται πια αποδεκτό ότι κατά το έτος 28 κ.π., υπήρχαν άναμφιδόλως, πολλά «μαύρα πρόβατα» μεταξύ των Φαρισαίων και των Ραββίνων· αλλά είναι επίσης αποδεκτό ότι υπήρχαν και πολλά «άσπρα», καθώς και ένας μεγάλος αριθμός σύμφυρτων — σταχτιά πρόβατα, ούτε άπάλυτα άσπρα, αλλά και ούτε τελείως μαύρα. Μιά παρόμοια θεώρηση αυτών των αρχαίων ανδρών, είμαι βέβαιος, είναι πλεονεκτήματα προς την ιστορική πραγματικότητα και την αλήθεια.

Αυτή η πρόοδος της αμεροληψίας και της προσηλωσεως στην ιστορική πραγματικότητα είναι ακόμη πιο αξιοσημείωτη διότι, γιὰ τους χριστιανούς επιστήμονες, είναι ab initio αδύνατο να δεχθούν και να πουν: «υπήρχαν ατέλειες και στίς δύο πλευρές». Διότι, γι' αυτούς, σέ δ,τι άφορά τον Ίησού, δεν μπορούν να υπάρξουν ατέλειες. Αυτός αποτελεί τη μοναδική εξαίρεση του κατά τα άλλα γενικού κανόνα.

Αυτή η πρόοδος αναγνωρίζεται ευπρόσδεκτα από τους έβραίους και ιδιαίτερα από εκείνους τους έβραίους που εκτιμούν άμφότερους, και τον Ίησού και τον Χιλλέλ, και τον Παύλο και τον Ραββί Γιοχανάν μπέν Ζακκάι.¹

Όσον άφορά, όμως, τη χρησιμοποίηση των λέξεων έβραϊός και χριστιανός υπάρχει ακόμη χώρος γιά βελτίωση. Θα μπορούσα εκ προοιμίου να πω ότι, ενώ οι έβραϊκές εκτιμήσεις γιά τον Ίησού και τον Παύλο, συχνά, ήταν άνεπαρκείς. Ιτά λάθη δεν βαρύνουν έξ ολοκλήρου την μία μόνο πλευρά, αναφορικά με τη χρησιμοποίηση αυτών των δύο επιθέτων, οι έβραίοι άμαρτάνουν λιγώτερο από τους χριστιανούς. Καί τοῦτο διότι οι έβραιοί δεν συνηθίζουν να χρησιμοποιούν τό επίθετο «έβραϊός» σάν δηλωτικό του «ήθικά και θρησκευτικά τέλειου» ανθρώπου². Τουναντίον, οι χριστιανοί είναι περισσότερο επιρρεπείς στη χρησιμοποίηση του επιθέτου χριστιανός με την παραπάνω έννοια. Μιά δέ παρόμοια χρησιμοποίηση των δύο αυτών λέξεων ούδόλως θά πείραζε, αν δεν υπήρχε η ανθρώπινη τάση που άγαπά τους διαξιφισμούς και τις αντιπαραθετικές συγκρίσεις.

Η πρωταρχική σημασία των δύο αυτών επιθέτων είναι τελείως ούδέτερη. Όταν όμιλώ περί της έβραϊκής θρησκείας ή περί της χριστιανικής θρησκείας, δεν άπαγγέλλω καμία έτυμηση, αναφορικά με τό καλό ή κακό περιεχόμενό τους, όπως και όταν όμιλώ περί της βουδιστικής ή της μαμεθανικής θρησκείας.

Σταδιακά, όμως, οι χριστιανοί άρχισαν να χρησιμοποιούν τό επίθετο (όπως και τό ουσιαστικό) χριστιανός με μία ειδική σημασία. Τό έγκυρο Oxford Dictionary δηλώνει ότι, «χριστιανός» σημαίνει «τόν επιδεικνύοντα ήθος και συμπεριφορά συνεπή προς τή διδαχή του Χριστού· τόν χαρακτηριζόμενο από ειλικρινή ευσέβεια· τόν ακολουθούντα

τις έντολές και τό παράδειγμα του Χριστού». Παρομοίως τό ουσιαστικό χρησιμοποιείται ως δηλωτικό «εκείνου που ακολουθεί τό πνεύμα, τις έντολές και τό παράδειγμα του Χριστού· ό πιστεύων εις τόν Χριστόν, ό χαρακτηριζόμενος από ειλικρινή ευσέβεια»³.

Αλλά εάν, πέρα και πάνω από την πρόδηλη ούδέτερη σημασία του, «χριστιανός» σημαίνει κάτι τό πολύ έξοχο και ώριμο, τότε τί θά πρέπει να σημαίνει «έβραϊός»; Άσφαλώς κάτι τό δύστυχο, άνώριμο ή ακόμη και κακό, άφού τό δύο επίθετα τείνουν, σχεδόν πάντοτε, να χρησιμοποιούνται σάν αντίθετα. Ένας συνήθης παρόμοιος παραλληλισμός είναι αυτός που γίνεται μεταξύ της Παλαιάς Διαθήκης και της Καινής. Διότι, αντί της μεθόδου εκείνης που πιστεύω ότι είναι ή όρθή και που άποτελεί την επιστημονική ιστορική εξέταση των δύο αυτών συλλογών — ότι ή κάθε μία έχει τό δικά της έξοχα διδάγματα και ή κάθε μία τις δικές της ατέλειες — ακολουθείται ή συνήθης μέθοδος των επιπολαιών συγκρίσεων και αντιπαροθέσεων. Η Π.Δ. είναι ή προπαρασκευή, ή Κ.Δ. ή έκπληρωση. Στην πρώτη υπάρχει ή άνωριμότητα, στη δεύτερη ή τελειότητα. Η ότι ή άρετή της πρώτης είναι ή δικαιοσύνη, της δεύτερης ή αγάπη· στη μία βλέπουμε την έκδίκηση, στη δεύτερη τη συγγνώμη· στη μία, τό στενό φατριασμό, στην άλλη την προς πάντες φιλανθρωπία. Ό Θεός της μιάς είναι, γενικά, ένας άγριος και σκληρός Θεός· ό Θεός της άλλης είναι, πάντοτε, Θεός έλέους, συγγνώμης και αγάπης. Η τελευταία σύγκριση είναι, ίσως, ή πλέον παράδοξη, αν κανείς θυμηθεί τό άπειρα έδάφια γιά τή φιλανθρωπία και τή συγγνώμη της Π.Δ., και της όχι άσυνήθους καταγγελίας και κατάρεις της Καινής. (Άπό μία άποψη είναι μάλλον ευχάριστο τό ότι στην Π.Δ. ό Σεόλ δεν άναπτύχθηκε σέ «Αδην»).

Δέν άποτελεί την πρόθεσή μου να άπαρνηθώ τό ότι στην Π.Δ. υπάρχουν κείμενα — που όμιλούν περί του Θεού ή που λέγεται ότι είπώθηκαν από τόν Θεό — τό όποια έκφράζουν σκληρότητα, φατριασμό, έκδικητικότητα και άνωριμότητα. Αλλά είναι άνακριβές όσο και ύβριστικό να διακρίνουμε αυτά τό κείμενα σάν χαρακτηριστικά έβραϊκά. Αυτό δέ άκριβώς, συνήθως, συμβαίνει. Διότι, άφού τό έβραϊός έχει καταστεί τό συγκριτικό αντίθετο του χριστιανός, και έφόσον χριστιανός μπορεί να υποδηλώνει μόνο την τελειότητα, όσο περισσότερο στενοκέφαλο, έκδικητικό και φατριαστικό είναι ένα κείμενο της Π.Δ., τόσο περισσότερο έβραϊκό θεωρείται. Υπό αυτό τό πρίσμα τό μόν βιβλίό της Έσθήρ παρουσιάζεται σάν τό πλέον έβραϊκό βιβλίό της Π.Δ.⁴, τό δέ του Ίωνά, τό ολιγώτερο τοιοῦτο.

Δέν είναι, όμως, ή ποιότητα του μετάλλου, παρά ή σκουριά του, εκείνο που άποδίδει τό χαρακτηριστικά στοιχεία και την ουσία μιάς θρησκείας· Δέν είναι μία θρησκεία περισσότερο άντιπροσωπευτική του έαυτού της, όταν αυτή παρουσιάζεται υπό την καλύτερα όψη της; Δικαιούμαι να κρίνω τή θρησκεία του Ίησού από τίς φράσεις... «ουαί εις έσας μωροί και τυφλοί», «ουαί εις έσας ύποκριταί», «άναπληρώσατε και σεις τό μέτρον των πατέρων σας, όφεις, γεννήματα έχιδνών, πώς θέλετε φύγει από της καταδίκης του Άδου», «εις την Τύρον και Σιδώνα έλαφρότερα θέλει είσθαι ή τιμωρία έν ήμέρα κρίσεως παρά εις έσας», «υπα-

γεται ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηγορούμενοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοισμασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ», ἢ θὰ ἐκτιμήσω μᾶλλον τὴ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὰ: «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς σας», «συγκεχωρημένοι εἶναι αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, διότι ἠγάπησε πολὺ», «δὲν ἐξεύρετε ποῖον πνεύματος εἴσθε σείς, διότι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν τῆλε νὰ ἀπολέσει ψυχὰς ἀνθρώπων, ἀλλὰ νὰ σώσῃ»; Παρόλες τίς μακροσκελεῖς ἐπεξηγήσεις αἰώνων ἢ μία ομάδα τῶν παραπάνω ἐκφράσεων ὁποτελοῦν ἀπλῶς τὴ σκουριά: οἱ ἄλλες εἶναι ἡ οὐσία καὶ τὸ πραγματικὸ μέταλλο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι πλευρὰ τὸ ἐπιθετο χριστιανὸς εἶναι προσδιοριστικὸ μίᾳς ζωντανῆς θρησκείας μὲ τὰ ἑκατομμύρια τῶν πιστῶν τῆς. Χρησιμοποιεῖται, ὅμως, καὶ σὰν προσδιοριστικὸ τῆς τέλειθας θρησκείας. Ὁ Ἄδης καὶ ἡ αἰώνια τιμωρία, ἡ κακεντρέχεια καὶ τὸ μῖσος κατὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἀπίστων — ἔχουν ὅλα ὑποχωρήσει στὸ περιθώριο. Χριστιανὸς σημαίνει γλυκύτητα καὶ λογικότητα, φιλανθρωπία, ἀγάπη. Ἐκεῖνοι, ὅμως, οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς ποὺ χρησιμοποιοῦν ἀκόμη τὴ λέξη ἐβραϊσμοῦ ὑπὸ κάποια κακὴ ἔννοια, θυμοῦνται ἄραγε ὅτι καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ἀποτελεῖ, ὑπὸ αὐτὴ τοιαύτην τὴν ἀποψη, μίᾳ ἐξίσου ζωντανῇ θρησκείᾳ; Πιστεύουν, μῆπως, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός σήμερον εἶναι «ἐβραϊκός» μὲ τὴν κατώτερη σημασία τῆς λέξεως ἢ ὅτι μεσουράνησε μὲ τὸ συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Ἑσθῆρ; Ἄς υποθέσουμε γιὰ μίᾳ στιγμή πῶς ἡ Π.Δ., ὄντως ἀξίζει τίς αὐστηρὲς καταγγελίες ποὺ τίς ἀπευθύνονται. Κατὰ πόσον, ὅμως, ὁ σημερινὸς Ἰουδαϊσμός ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴ σκουριά τῆς Π.Δ.; Κατὰ πόσον, πράγματι, ἐκτιμᾷ τὸ μέταλλο καὶ παραβλέπει ἢ ἀγνοεῖ τὴ σκουριά;

Θὰ πρέπει νὰ ἀποκαλέσω χριστιανικὲς τίς ὑπόψεις τῶν Σταυροφόρων ἢ τὰ αὐτο — *da fe* καὶ τὰ βασιανιστήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ἢ τὸ κάψιμο τῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ τῶν Καθολικῶν ἀπὸ τοὺς Διαμαρτυρόμενους; Εἶναι αὐτὲς χριστιανικὲς πράξεις; Ὅπωςδήποτε ὀχι.

Κάποιοι προικισμένοι ἐβραῖοι συγγραφεῖς ἀποκάλεσε πρόσφατα τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ σὰν τὸ πλέον μὴ — ἐβραϊκὸ βιβλίον τῆς ἐβραϊκῆς Βίβλου. Πιστεύω ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη δικαίωση γι' αὐτὴ τὴν ἀσυνήθιστη δόλωση, ἀπὸ κάθε ἄλλη καταγγελία ὑπὸ τὴν ἀντίθετη ἔννοια. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂς ἐφαρμοστοῦν τὰ ἴδια μέτρα συγκρίσεως, ἀναλύσεως καὶ μελέτης γιὰ ἀμφότερες τίς θρησκείας. Ἐάν χριστιανὸς σημαίνει μόνο ὅ,τι εἶναι καλὸ, καὶ κάθε τι κακὸ ἀγνοεῖται ἢ ξεχνιέται ἢ ἐπεξηγεῖται, ἂς ὠφεληθεῖ καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ἀπὸ τὸν ἴδιον τρόπο σκέψεως καὶ κατατάξεως. Διότι καὶ ἡ δεύτερη εἶναι, κατὰ τὸ ἴδιον ποσοστὸ μὲ τὴν πρώτη, μίᾳ ζωντανῇ θρησκείᾳ.

Ἡ χρησιμοποίησις συνεπῶς, τῆς λέξεως ἐβραῖος σὰν δολωτικῆς τοῦ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀτελῆς καὶ κακοῦ ἢ δὲ χρησιμοποίησις τῆς λέξεως χριστιανός μὲ τὴν σημασίαν τοῦ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς τέλειου καὶ καλοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι μετράμε δύο ζωντανὲς θρησκείας μὲ ἄνισα βάρη. Τί θὰ σκεπτόμασταν γιὰ ἕναν ἐβραῖον ὁ ὁποῖος, ἀσχολούμενος μὲ τὴν συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, μιλοῦσε γιὰ τὴν σκληρότητα, τοὺς διωγμούς καὶ τὴν ἑλλειψὴ ἀνεκτικότητος σὰν τὰ χαρακτηριστικὰ χριστιανικὰ γνωρίσματα; Κι ὅμως πόσα ἀμέτρητα παραδείγματα ἐνθερμῶν χριστιανῶν θὰ μπορούσε νὰ ἀναφέρει, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν πέννα καὶ μὲ τὴν συμπεριφορὰ τοὺς ὑπῆρξαν σκληροὶ, καταδιωκτικοὶ ἢ ἐπέδειξαν ἑλλειψὴ ἀνοχῆς! «Στὰ βασιανιστήρια καὶ τὰ αὐτο — *da fe* τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, στοὺς ποταμούς αἵματος, ποὺ συνόδευαν τὴν κατάληψιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, στίς φλόγες τοῦ Smithfield, στὴ δοξασία τῆς αἰώνιας καταδίκης στίς φλόγες τοῦ Ἄδης, στοὺς θανάτους τοῦ Bruno καὶ τοῦ Sernetus, ἀποκαλύπτεται, καταφανέστατα, ὁ πραγματικὸς χαρακτήρας τοῦ Χριστιανισμοῦ». Μία ἀπαίσια, πράγματι, καταδίκη.

Ἐξίσου ἀπαράδεκτα λέγονται καὶ περὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὰ ὁποῖα, ὅμως, περνοῦν ἀπαράτηρητα. Θὰ ἀναφερθῶ σὲ ἕνα πρόσφατο τυχαῖον παράδειγμα. Στὰ 1937 ἐκυκλοφόρησε μίᾳ ἐξοχῇ Εἰσαγωγῇ τῆς Π.Δ. ἀπὸ κάποιον Μεθοδιστὴ, ὀνόματι Dr. W.L. Northridge. Στὶς σελίδες ποὺ ἀναφέρονται στὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ ἔχουμε τὰ συνήθη περὶ τῆς ἐβραϊκῆς ἐκδικητικότητος. Συγκεκριμένως γράφει: «Τὸ σφοδρὸ μῖσος ποὺ μᾶς ἀποκαλύπτεται στὸ βιβλίον, διαφαίνεται ἰδιαιτέρα στὸ κεφ. 9:13 - 16, ὅπου διαβάσουμε τὸ αἶτημα γιὰ τὴν σφαγὴ τοῦ μὴ — ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ. Ἐδῶ, ὅπως καὶ στὸ κεφ. 8:7 - 14, διακρίνουμε τὴν ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότητα ὑπὸ τὴ χειρότερη μορφή τῆς». Τὸ βιβλίον, συνεχίζει, «ἐπιτελεῖ μίᾳ σπουδαίᾳ ἀποστολῇ, ἀντιπαραθέτοντας τὰ ἀνάξια στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ μὲ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης πρὸς ὅλους, ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς». Πόσο συχνά, πράγματι, ἔχει ἐπιδειχθεῖ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης γιὰ τοὺς ἐχθρούς; Ἐπιδεικνύεται στὸ κατὰ Ματθαῖον 23 ἢ 25:41, 46; Ἐπιδεικνύεται στὸ κατὰ Ἰωάννην 8:44 ἢ 17:9; Ἐπιδεικνύεται στὴ χριστιανικὴ στάση ἀπέναντι στοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς ἀπίστους τῆς ἐποχῆς τῆς μορφοποιήσεως τοῦ Πιστεύω τοῦ Ἀθανασίου ἢ κατὰ τοὺς μετέπειτα δεκαοκτῶ αἰῶνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ θανάτου τοῦ Ἰδρυτοῦ του; Ὑπάρχουν πολλὰ κρυστάλλινα παράθυρα σὲ ἀμφότερες τίς κατοικίες μας; Θὰ ἦσαν προτιμότερο νὰ μὴ πετᾶμε πέτρες ὁ ἕνας στὸ σπῖτι τοῦ ἄλλου.

Ἐάν «ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότης» σημαίνει τὴν ἐκδικητικότητα ἐκείνη ποὺ οἱ ἐβραῖοι, ὅπως οἱ χριστιανοὶ ἢ οἱ μωσαεῖοι ἢ οἱ οἰοδῆποτε ἄλλο σώμα ἀνθρώπων, ἐπέδειξαν ἢ δύνανται νὰ ἐπιδείξουν, τότε, δὲν θὰ μὲ πείραζε ἡ φράσις. Θὰ ἔγραφε, ὅμως, ὁ Dr. Northridge μὲ τὴν ἴδια εὐκολίαν καὶ περὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκδικητικότητος; Ἀμφιβάλλω. Μὲ τὴν φράσιν «ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότης» ἔννοεῖ, πιστεύω, τὴν ἐκδικητικότητα ἐκείνη ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὰ ἐβραϊκῇ, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῶν ἐβραίων καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀλλὰ καὶ γιὰ μίᾳ ἀκόμη φράσιν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ διαμαρτυρηθῶ: «Τὰ ἀνάξια στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ». Ἀναμφιβόλως, τέτοια στοιχεῖα ὑπῆρξαν δὲν ὑπῆρξαν, ὅμως, ἀνάξια στοιχεῖα στὸν Χριστιανισμό; Ἰσως νὰ ὀφείλεται στὴν ἑλλειψὴ ἰσχύος ἢ στὴ συνεχὴ καταπίεσις, ὑπὸ τὴν ὁποία ἔζησαν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ καταφανὲς γεγονός ὅτι, ἐπὶ χίλια ὀχτακῶσια καὶ πλέον χρόνια, ἢ πρὸς τοὺς ἐχθρούς σκληρότητα ἐπιδείχθηκε περισσότερο ἀπὸ τοὺς χριστιανούς παρὰ ἀπὸ τοὺς ἐβραίους.

Ἐκεῖνο ποὺ τελικὰ μετράει εἶναι τὸ ἰδανικόν, ἡ θετικὴ διδασκαλία τοὺς γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ χριστιανοὶ ἔχουν κάθε δικαίωμα νὰ ἀναφέρονται μὲ ὑπερηφάνεια στὰ ἀποφθέγματα τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὴν ἀγάπην τῶν ἐχθρῶν. Καὶ οἱ ἐβραῖοι, ὅμως, ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀναφέρονται μὲ ὑπερηφάνεια στὰ ραββινικὰ ρητὰ ὅτι, ὅποιοι δὲν εἶναι φιλεῦσπλαχνοὶ καὶ καλὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἀληθινὸ σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ ἢ ὅτι, ἐκεῖνος ποὺ καθυβρίζεται καὶ δὲν καθυβρίζει, ἐκεῖνος ποὺ ἀνταποδίδει καλὸ στὸ κακὸ εἶναι σὰν τὸν παντοδύναμον ἥλιον ποὺ ἀνατέλλει. Οἱ λέξεις ἐβραῖος καὶ χριστιανός, ἐφόσον δὲν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τὴν οὐδέτερη σημασίαν τους, πρέπει πάντοτε νὰ σημαίνουν αὐτὸ ποὺ εἶναι καλόν, τρυφερό καὶ ἀγνόν. Μποροῦμε νὰ διανοηθῶμε τὸν Θεὸν σὰν ἐχθρὸ τῆς ἁμαρτίας, ποτέ, ὅμως, σὰν ἐχθρὸ τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

[1] Σημ. «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»: Ἡ διαφοροποίησις τῶν ἀντιληψεων ποὺ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ συγγραφέας, ἀφορᾷ τὸν ἀγγλικόν, κυρίως, χώρο. Στὴν Ἑλλάδα, σαρᾶντο καὶ πλέον χρόνια ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ C. G. Montefiore δὲν μπορούμε ὁ-

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΙΣΡΑΗΛΙΤΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΟΛΛΑΝΔΟ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΟΚ

Χάγη: 'Αντιπροσωπεία των 'Ισραηλιτικών Κοινοτήτων των δέκα κρατών - μελών της ΕΟΚ, εκπροσωπούσα τό ευρωπαϊκό τμήμα του Παγκοσμίου 'Εβραϊκού Συνεδρίου, συναντήθηκε στη Χάγη με τόν 'Ολλανδό ύπουργό 'Εξωτερικών καί πρόεδρο του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κ. C. A. van der Klaauw.

Η αντιπροσωπεία, υπό τήν ηγεσία του προέδρου του Εύρωπαϊκού του ΠΕΣ Dr. M. Grynfolgel, εξέφρασε τήν άνησυχία της σχετικά με τήν εξέλιξη της πολιτικής της ΕΟΚ επί της άραβο-ισραηλινής διαμάχης, υπό τό πρίσμα των τελευταίων εξελίξεων, μετά τή διακήρυξη του Εύρωπαϊκού Συμβουλίου στη Βενετία, στις 13 'Ιουνίου 1980.

Κατά τή διάρκεια της εγκάρδιας συζητήσεως ο πρόεδρος του Εύρωπαϊκού Συμβουλίου τόνισε ότι ή ύπ' αυτόν αναληφθεΐσα άποστολή γιά τό Μεσανατολικό είναι τελείως διερευνητικού χαρακτήρα γύρω από τή φύση της δολότητος του προβλήματος καί ότι σέ καμιά περίπτωση δέν είναι αντίθετη μέ τις εΐρηνευτικές διαδικασίες του Camp David.

Ο κ. van der Klaauw δήλωσε ότι τά πρόσφατα δημοσιεύματα του Τύπου, τά ύποστηρίζοντα τήν ύπαρξη μυστικού μνημονίου επί των προτάσεων της ΕΟΚ γιά τήν επίλυ-

ση της διαμάχης, στερούνται βάσεως.

Η αντιπροσωπεία εξέφρασε τή βαθύτατη άνησυχία των ευρωπαϊκών 'Ισραηλιτικών Κοινοτήτων των δέκα, άναφορικά μέ τά παρακάτω σημεία:

→ τόν κίνδυνο γιά τήν ασφάλεια του 'Ισραήλ, συμπεριλαμβανομένου του προβλήματος της διεθνούς τρομοκρατίας εις ό,τι άφορά τις 'Ισραηλινικές Κοινότητες.

→ τήν παρακώλυση των εΐρηνευτικών διαδικασιών μετά τή διακήρυξη της διασκέψεως της Ταef περί «ιερού πολέμου» κατά του 'Ισραήλ.

→ τήν έναρξη του ευρω-άραβικού διαλόγου μέ τό «σκληροπυρηνικό μέτωπο» της 'Αραβικής 'Ενώσεως. Η αντιπροσωπεία εξέφρασε τόν άποτροπισμό της γιά τό γεγονός ότι γιά πρώτη φορά συμφωνήθηκε ότι ή ήμερησία διάταξη συμπεριλαμβάnei συζήτηση της άραβο-ισραηλινής διενέξεως μέ τή μία μόνο πλευρά.

→ ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στον κίνδυνο της άποστολής όπλων πρós τά σκληροπυρηνικά άραβικά κράτη από τήν Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Η αντιπροσωπεία έπανακήρυξε τήν τελεία αντίθεση των 'Ισραηλιτικών Κοινοτήτων των Δέκα σέ όποιαδήποτε συμμετοχή της ΡLO, έφόσον ή τελευταία δέν άποκηρύξει τόν πρόσφατα έπαναβεβαιωθέντα στόχο του καταστατικού της, πού ζητά τήν καταστροφή του Κράτους του 'Ισραήλ.

ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΑ ΑΠΟΜΗΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΪΧΜΑΝ

Μόναχο: 'Εκπρόσωπος του επίτόπιου είσαγγελέως άπεκάλυψε ότι ένα βιβλίο πού προβάλλεται σάν τά άπομνημονεύματα του 'Αδόλφου 'Αϊχμαν, τό όποίο έκδόθηκε τόν παρελθόντα 'Οκτώβριο από τόν βαυαρικό νεοναζιστικό έκδοτικό οίκο Druffel-Verlag, θά έξετασθεί από τό γραφείο του είσαγγελέως.

Σύμφωνα μέ τούς έκδότες, ό 'Αϊχμαν έγραψε τά άπομνημονεύματά του κατά τή δεκαετία του '50 καί τά όλοκλήρωσε στό 1959. Η οικογένειά του έκρυψε τό χειρόγραφο μέχρι τήν περασμένη άνοιξη. Περισσότερα από τά δύο - τρίτα των 15.000 αντίτύπων της πρώτης έκδόσεως του έκ 550 σελίδων βιβλίου, έχουν ήδη πωληθεί. Σ' αυτό ό 'Αϊχμαν ύποστηρίζει ότι δέν ήταν ούτε εγκληματίας ούτε διέπραξε μαζικούς φόνους. 'Αν κατά τή διάρκεια του πολέμου του έδίδοντο διαταγές νά εξοντώσει «έχθρους του Ράιχ» όπωσδήποτε θά τις έκτελούσε. Πλήν, όμως, ή μοίρα άποφάσισε διαφορετικά: αυτός έλαβε μόνο καί έξετέλεσε διαταγές γιά τή σύλληψη καί τήν έκτόπιση ενός καί πλέον εκατομμυρίου έβραίων, έξηγεί ό 'Αϊχμαν.

Η ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΩΝ ΑΦΑΝΙΣΘΕΝΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Μιά άναμνηστική τοποθεσία μέ τήν έπωνυμία «Η Κοιλάδα των άφανισθέντων Κοινοτήτων», πρόκειται νά διαμορφωθεί στό χώρο παρά τό Μουσείο Γιάντ Βασέμ στην 'Ιερουσαλήμ. Η Κοιλάδα των άφανισθέντων Κοινοτήτων θά στηθεί γιά νά διαμνησεί τή μνήμη των καταστραφέντων από τούς ναζί 'Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της Εύρώπης. Οι Κοινότητες αυτές γνώρισαν επί γενεές μιá έντονη καί δημιουργική έβραϊκή ζωή. 'Αναπτύχθηκαν εκεί όπου εγκαταστάθηκαν οι έβραίοι, τά δέ πολιτιστικά καί κοινωφελή ιδρύματά τους, άποτέλεσαν τήν έκφραση της ύλοποιήσεως των προαιώνων ήθικών αξιών της Ιουδαϊκής παραδόσεως καί τά μέσα διά των όποιων αυτές οι άξίες μεταδόθηκαν από γενιά σέ γενιά. Μαζί μέ τά έξι εκατομμύρια, άφανίσθηκαν κι αυτές από τήν έξολοθρευτική manía των να-

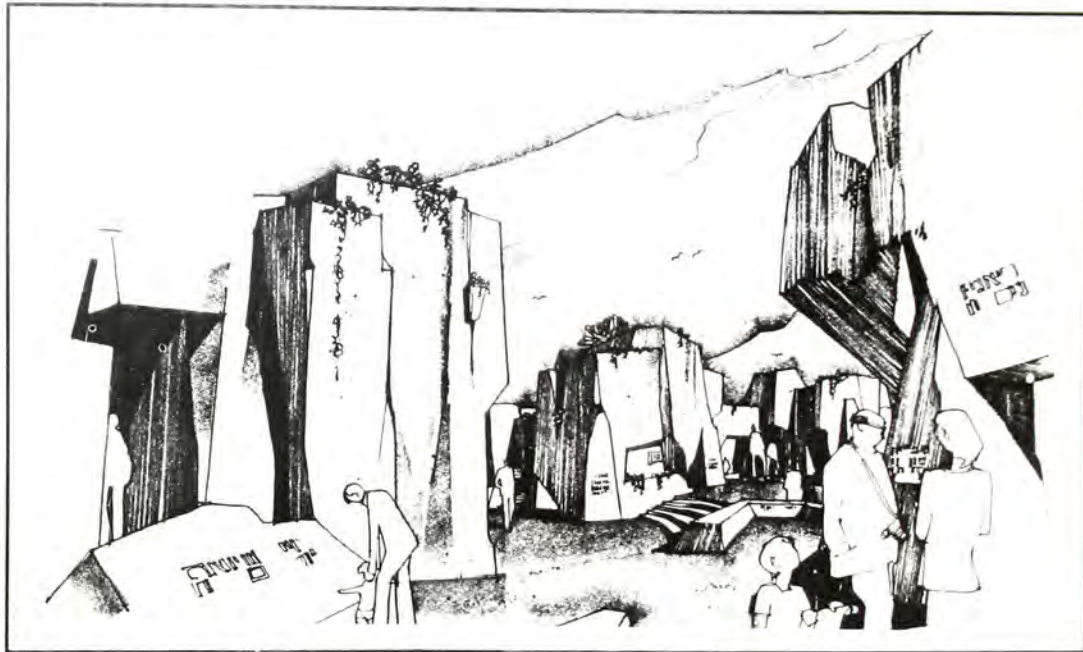
κόμε νά κάνουμε μιá παρομοια διαπίστωση. Η λέξη «Φαρισαϊός» έξακολουθεί νά είναι άνάθεμα στη συνείδηση του μέσου άνθρώπου.

[2] Ο L. Baeck στό βιβλίο του «Essence of Judaism», Λονδίνο 1936, σελ. 65, παρατηρεί ότι «ό 'Ιουδαϊσμός μιλάει περί του άνθρώπου· οι λέξεις «ό καλός έβραϊός» είναι ξένες τόσο στη Βίβλο όσο καί στον προφορικό Νόμο. Ο ά ν θ ρ ω π ο ς είναι αυτός πού τοποθετείται έμπροσθεν του Θεού».

[3] Τό Λεξικό δέν άπηχεί βέβαια, παρά τήν άποδιόδομένη σ' αυτή τή λέξη λαϊκή σημασία καί δέν θά πρέπει νά θεωρείται ύπεύθυνο γι' αυτήν· ή εύθύνη του είναι όση καί ή εύθύνη του θερμομέτρου γιά τή θερμοκρασία του άσθενούς.

[4] Σημ. «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»: ή έβραϊκότητα — δηλ. ή έκδικητικότητα — του βιβλίου της 'Εσθήρ πηγάζει από τό γεγονός ότι οι έβραίοι ζήτησαν μέσω της 'Εσθήρ, τήν έξόντωση των εχθρών τους.

Αυτό πού όντως ζήτησε ή 'Εσθήρ από τό βασιλιά ήταν τό δικαίωμα της αυτόάμυνας καί όχι της άναίτιας έπιθέσεως. Τό νά εκλάβουμε τή φράση: «νά συναχθώσι καί νά σταθώσιν ύπέρ της ζωής αύτών» (8:2), υπό οιαδήποτε άλλη έννοια, πέρα από τή φαινομενική φυσιολογική σημασία της αυτόάμυνας, άποτελεί μιá διαστρέβλωση των στοιχείων καί της μαρτυρίας του κειμένου.

ζί κατά των 'Ισραηλιτών και του 'Ιουδαϊσμού.

Περί τίς 4.500 Κοινότητες θά μνημονεύονται· όχι μόνον τά μεγάλα έβραϊκά κέντρα, αλλά κάθε τόπος όπου αναδείχθηκαν έβραϊκά Ιδρύματα και συναγωγές. Τό μνημείο θά συμβολίζει έναν κόσμο πού δέν υπάρχει πλέον, πού καταπλακώθηκε κάτω από τά έρείπια και τά όποια έρείπια όποτελούν σήμερα τή μοναδική μαρτυρία ότι κάποτε ύπήρξε έβραϊκή παρουσία.

Τό μνημείο δέν θά στεγασθεί σέ κανένα οικόδομημα. Θά είναι ύπαιθριο, μία κατάλληλη διαμορφωμένη φυσική τοποθεσία. 'Η ιδέα του πρωτοποριακού αυτού μνημείου όφείλεται στόν Dr. Arad, από τό Γιάντ Βασέμ, τό δέ έργο θά ολοκληρωθεί σέ μία πενταετία περίπου.

'Ο έπισκέπτης, έξερχόμενος τής Κοιλάδας, θά περνά μέσα από τόν «Κήπο τής 'Αναγεννήσεως», πού θά συμβολίζει τήν άναγέννηση του 'Ισραήλ.

(Yad Vashem News, 1980).

ΤΑ ΗΝΩΜΕΝΑ ΕΘΝΗ ΒΗΜΑ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ

Λονδίνο: 'Η θέση του 'Ισραήλ εντός των 'Ηνωμένων 'Εθνών, έξήγησε σέ πρόσφατη όμιλία ό πρεσβευτής του καθηγητής Γεουντά Μπλούμ, όποτελεί μία δοκιμασία γιά τίς ελεύθερες Δημοκρατίες. 'Όταν ολοκληρωτικά καθεστώτα επιτίθενται κατά του 'Ισραήλ, επιτίθενται επίσης κατά των 'Ηνωμένων Πολιτειών και των άλλων ελεύθερων Δημοκρατιών.

'Επικρίνοντας τίς ένέργειες των 'Ηνωμένων 'Εθνών, άναφορικά μέ τό 'Ισραήλ, ό καθηγ. Μπλούμ είπε ότι όποτελούν «μέρος μιάς εύρύτερης έκστρατείας γιά τήν άπονομιμοποίηση του Κράτους του 'Ισραήλ και των έθνικών πόθων του έβραϊκού λαού. 'Υπάρχει ένας έντονος παραλληλισμός μέ τήν κατάσταση τής δεκαετίας του '30. 'Ο Χίτλερ δέν ξεκίνησε μέ τή φυσική έξόντωση των έβραίων, αλλά δημιούργησε ένα ψυχολογικό κλίμα όπου οι έβραίοι κατέστησαν οι άποδιοπομπαίοι. Παρόλον ότι δέν υπάρχει άμεση σύγκριση — ή κύρια διαφορά συνίσταται στήν έγκαθί-

δρυση του Κράτους του 'Ισραήλ — διακήρυξε ό καθηγ. Μπλούμ, «οι στόχοι των έχθρων μας παραμένουν οι ίδιοι. Πρώτα έρχεται ή άπονομιμοποίηση του έβραϊκού κράτους και κατόπιν προχωρούν στή φυσική έκμηδένισή του».

'Ο πρέσβυς Μπλούμ μίλησε γιά «τό έπονομαζόμενο παλαιστινιακό πρόβλημα» σαν «ένα από τά πλέον έπιτυχή πολιτικά τεχνάσματα του αιώνας». Πρό του 1967 ή 'Ιορδανική λύση ήταν άποδεκτή από τούς 'Αραβες: «άλλά όταν ήττηθηκαν και αντίληφθηκαν ότι δέν μπορούσαν νά ανακαταλάβουν τά έδάφη μέ τή βία των όπλων, κατέφυγαν σέ ένα διπλωματικό πολιτικό τέχνασμα έφευρίσκοντας τούς ύποτιθέμενους άπατριες Παλαιστίνιους. Μέ άλλα λόγια τό δεύτερο παλαιστινιακό λαό, ύπέρ του όποιου απαιτούν ένα δεύτερο παλαιστινιακό κράτος».

'Επιπλέον, είπε ό καθηγ. Μπλούμ, γιά πρώτη φορά από του τερματισμού του πολέμου ό έβραϊκός λαός δέχεται έπιθέσεις στα 'Ηνωμένα 'Εθνη. 'Αναφέρθηκε στίς πρόσφατες έκφράσεις των αντιπροσώπων τής Σενεγάλης και 'Ιορδανίας, οι όποιοι περιέγραψαν τό 'Ισραήλ σαν «ένα επικίνδυνο καρκίνωμα, μία βουβωνική πανώλη, ένα άφροδισιακό νόσημα». Τούτο «δέν είναι παρά πέρα γιά πέρα αντισημιτισμός: τό πλέον άνησυχητικό δέ σημείο του είναι ότι κανένας, έκτός του 'Ισραήλ, δέν σηκώθηκε νά διαμαρτυρηθεί. 'Η συνεισφορά τής 'Αμερικής, μία έβδομάδα άργότερα, ήταν ότι ό εκπρόσωπος τής 'Ιορδανίας καταφεύγει σέ «μή παραγωγική πολεμική».

60.000 ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ ΣΤΟ ΙΣΡΑΗΛΙΝΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΤΟ ΚΑΪΡΟ

'Ιε ρουσαλήμ: Βιβλία αύτο-διδασκαλίας τής έβραϊκής γλώσσας ύπήρξαν από τά πλέον δημοφιλή έκθέματα των χιλιάδων έπισκεπτών του 'Ισραηλινού περιπτέρου στή Διεθνή Έκθεση Βιβλίου του Καΐρου, πού έλαβε χώρα τόν περασμένο μήνα. 'Υπολογίζεται ότι 60.000 και πλέον άτομα έπισκέφθηκαν τό περίπτερο του 'Ισραήλ και περισσότερα από 3.000 βιβλία πουλήθηκαν. Μεταξύ των έκατον-

γάδων άραβικών, έβραϊκών και άγγλικών εκδόσεων που έξετέθησαν, μεγάλη ζήτηση είχαν τά έβραιο-άραβικά λεξικά, τά βιβλία Ιστορίας του 'Ισραήλ και του 'Ισλάμ και οι επισημονικές εκδόσεις του 'Ινστιτούτου Βάισμαν.

ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΑΓΩΓΗΣ ΚΑΪΡΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΣΑΝΤΑΤ

Λονδίνο: 'Η Μεγάλη Συναγωγή στό Κάιρο, στήν όδό Άντλί Πασά, πρόκειται νά επαναλειτουργήσει προσεχώς. Στή σχετική τελετή θά παραστεί και ό Αιγύπτιος Πρόεδρος κ. 'Ανουάρ Σαντάτ.

'Η συναγωγή τελεί υπό άνακαίνιση κατά τά τελευταία δύο χρόνια, υπό τήν αιγίδα τής Παγκόσμιας Σεφοραδικής 'Ομοσπονδίας. 'Ο κ. Λέων Ταμάν, πρόεδρος του βρεταννικού τμήματος τής Π.Σ.Ο. τελεί έπικεφαλής τής έπιτροπής για τήν άναστήλωση τής συναγωγής.

Στήν τελετή τής επαναλειτουργίας θά χοροστατήσει ό Σεфарντί 'Αρχираββίνος του 'Ισραήλ 'Οβάντσια Γιοσέφ και ό Χαχάμ, Δρ. Σολομών Γκαόν. 'Εκτός του Προέδρου Σαντάτ και των έντοπιών 'Ισραηλιτών τής αιγυπτιακής πρωτεύουσας, στήν τελετή θά παραστούν ό πρόεδρος τής Π.Σ.Ο. κ. Νισήμ Γκαόν, οι 'Ισραηλινοί ύπουργοί, κ.κ. Δαυίδ Λεβή και 'Ααρών 'Αμπουχατίρα, μέλη τής αιγυπτιακής κυβερνήσεως και μία πολυάριθμη βρεταννική αντιπροσωπεία.

Ο ΠΑΠΑΣ ΣΥΝΑΝΤΑΤΑΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΕΣ ΗΓΕΤΕΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Ρώμη: 'Εντός των πλαισίων των «ποιμνικών» καθηκόντων του ως «επισκόπου Ρώμης» ό Πάπας συναντήθηκε πρόσφατα, στό γραφεία τής San Carlo Ai Catinari εκκλησίας, πλησίον τής αρχαίας έβραϊκής συνοικίας τής πόλεως, μέ τον 'Αρχираββίνο τής Ρώμης 'Ελιο Τόαφ και μία αντιπροσωπεία τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητας Ρώμης.

Στό χαιρετισμό του ό 'Αρχираββίνος Τόαφ, τόν όποιο συνοδευαν οι δύο αντιπρόεδροι και ό γεν. γραμματέας τής Κοινότητας, εύχαρίστησε τόν Πάπα «έν όνόματι τής Κοινότητας Ρώμης για τή συνάντηση αυτή, παρά τή συνοικία του άρχαιου γκέττο» μία συνάντηση ύψιστης συμβολικής και Ιστορικής σημασίας. Καίτοι τά «δεινά» των 'Ισραηλιτών τής Ρώμης «δέν δύνανται ούτε και πρέπει νά ξεχασθούν», είπε ό 'Αρχираββίνος Τόαφ, θά πρέπει νά άτενίζουμε πρός τά έμπρός «στή νέα πραγματικότητα που άρχισε μέ τή Δεύτερη 'Οικουμενική Σύνοδο του Βατικανού, και ή όποία άνακαλύπτει έκ νέου τίς άξίες του 'Ιουδαϊσμού... μέ στόχο τήν ύπερνίκηση αίωνων προκαταλήψεων και ύποψιών, άντικαθιστώντας τήν περιφρόνηση μέ τήν έκτίμηση, τήν άπόρριψη μέ τή συνεργασία».

Οι 'Ισραηλιτές τής Ρώμης πρόσθεσε ό 'Αρχираββίνος Τόαφ, «είναι έτοιμοι νά συνεισφέρουν τό μερίδιό τους για τήν άμοιβαία άλληλογνωριμία και τόν άλληλοσεβασμό, στόν κοινόν άγώνα για τήν άξιοπρέπεια του ανθρώπου, τά ανθρώπινα δικαιώματα και τή θρησκευτική έλευθερία». Τελείωσε δε έκφράζοντας τήν έμπιστοσύνη του στήν άνάπτυξη τής «συνεργασίας και τής κατανόησεως μεταξύ των 'Ισραηλιτών τής Ρώμης και του Βατικανού».

Αντιφωνώντας, ό Πάπας εξέφρασε τή χαρά του «διότι δεχθήκατε νά μās έπισκεφθείτε. Γνωρίζω ότι άπαίσια γεγονότα έλαβαν χώρα έδώ. 'Ερχομαι από τήν Κρακοβία όπου συνέβησαν άκόμη χειρότερα» στήν 'Ιταλία τά πράγματα ήσαν κάπως καλύτερα». Περαινών, δήλωσε ότι «τό παρελθόν άνήκει στό παρελθόν» θά πρέπει νά άτενίζουμε τό μέλλον».

Τό έπίσημο όργανο του Βατικανού «Observatore Roma-

no» άναφέρθηκε έκτεταμένα στή συνάντηση αυτή. «'Ηταν», έγραψε, «άπό όρισμένες άπόψεις ένα Ιστορικό γεγονός» διότι δέν ύπάρχει προηγούμενο στήν Ιστορία έπαφών μεταξύ τής Καθολικής 'Εκκλησίας και τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητας Ρώμης». Σύμφωνα δε μέ τούς «Βατικανολόγους» ό τρόπος παρουσιάσεως ενός γεγονότος από τήν έφημερίδα, άπηχεί και τήν άποδιδόμενη σ' αυτό σπουδαία-τητα από πλευράς Βατικανού.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

* ΓΙΑΝΝΗ Α. ΣΑΚΕΛΛΙΩΝΑ: 'Ο 'Ελλη-νοεβραϊός ποιητής Γιωζέφ 'Ελιγιά. ('Ανάτυπο άπ' τήν «'Ηπειρωτική 'Εστία» Θεσσαλονίκη 1981).

Γνωστός Ιστοριοδίδης και λογοτέχνης ό Θεσσαλός Γιάννης Σακελλίων παρουσιάζει μία συνοπτική μελέτη (μέρος μιάς εύρύτερης έργασίας που έτοιμάζει) για τόν ποιητή των 'Ιωαννίνων όμόθηρσκο Γιωζέφ 'Ελιγιά. Μέ έρευνητική σκέψη και μέ γνώση τής συγκριτικής μεθόδου ό Σακελλίων άσχολείται μέ τά ποιήματα του 'Ελιγιά, σέ συνάρτηση μέ τήν άτομική ζωή του δημιουργού τους και τήν παράλληλη πορεία τής κοινωνίας τής έποχής του.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Γραφεία: Σουρμελή 2

Αθήναι (109) - Τηλ. 88.39.952

* Εκδότης: τό Κ.Ι.Σ. εκπροσωπούμενον υπό του Προέδρου του κ. 'Ιωσήφ Λόβιγγερ, ό όποιος είναι και ύπεύθυνος συμφώνως τώ νόμω (Σουρμελή 2 - Αθήναι).

* Επιμέλεια εκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος τής 'Ενώσεως Συντακτών Περιοδικού Τύπου.

* Υπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαούνη ΕΠΕ, Σπ. Δοντά 10, Αθήναι.

* 'Η άναδημοσίευσις κειμένων είναι έλευθέρα, μέ τήν προϋπόθεση ότι θά άναφέρεται ή πηγή: Περιοδικό «Χρονικά», Κεντρικού 'Ισραηλιτικού Συμβουλίου.

I. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

Πρωινός Λόγος (Τρικάλων): Σέ σχόλιό τους αναφέρουν: «Μιά θλιβερή επέτειο είχανε τήν Τρίτη οί συμπολίτες 'Ισραηλίτες. Πρίν 37 δλόκληρα χρόνια στίς 24 Μαρτίου τοῦ 1944 τά γερμανικά ναζιστικά στρατεύματα κατοχῆς είχανε ἐξαπολύσει τό ἀγριο πογκρόμ τους κατά τῶν 'Εβραίων τῶν Τρικάλων. Πρίν ἀκόμα χαράξει ἡ αὐγή τῆς μέρας ἐκείνης δλόκληρη ἡ περιοχή ὅπου βρίσκονται πάντοτε τά σπίτια τῶν μελῶν τῆς 'Ισραηλιτικῆς Κοινότητος τῆς πόλης μας γνωστή μέ τ' ὄνομα «'Εβραϊκά» κυκλώθηκε (μπλοκαρίστηκε) σέ ὅλη της τήν ἔκταση ἀπό ἰσχυρές γερμανικές δυνάμεις. 'Όλοι οί δρόμοι πού ὁδηγοῦν σ' αὐτή ἡ Γ. Κονδύλη, Πλούτωνος, Καραϊσκάκη, Σωκράτους, 'Αθ. Διάκου κ.ά. είχανε κλειστεῖ ἀπό καμιόνια καί είχανε στηθεῖ σέ κάθε γωνιά πρόχειρα πολυβολεῖα, ἐνῶ οί Γερμανοί μέ τ' αὐτόματα στά χέρια τους ἔσπαζαν τίς πόρτες τῶν σπιτιῶν καί βγάζανε ἀπό αὐτά ὄσους 'Ισραηλίτες βρίσκανε μέ ἀγριες φωνές πού θυμίζαν γαυγίσματα σκυλιῶν. Τούς ἐπιβίβαζαν σέ «κλούβες» πού ἦτανε σταθμευμένες σέ διάφορα σημεῖα. Λίγοι εὐτυχῶς ἦτανε οί 'Ισραηλίτες πού πιάσηκαν. Οἱ περισσότεροι εἶχανε φύγει ἀπό τήν πόλη, ἄλλοι κρύβονταν στά γύρω χωριά ντυμένοι χωριάτες καί ἄλλοι εἶχανε καταφύγει στό βουνό ἐνταχθέντες στίς ἀντάρτικες ὁμάδες. 'Αλλά ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού πιάστηκαν ἦτανε καί ἄρκετοί πού εἶχαν φύγει ἀπό καιρό ἀπό τήν πόλη μας, ἀλλά τελικά ξαναγύρισαν γιατί πίστεψαν πῶς δέν θά τοῦς ἐνοχλοῦσαν οί Γερμανοί. 'Όμως τά πράγματα ἐξελίχθηκαν ἐντελῶς διαφορετικά μέ ἀποτέλεσμα νά χαθοῦν σχεδόν στό σύνολό τους στά γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καί στά κρεματορία. Καί ἦτανε αὐτοί κυρίως γυναικόπαιδα καί γέροντες. Τήν ἴδια μέρα καί ὥρα εἶχε ἐξαπολυθεῖ τό πογκρόμ κατά τῶν 'Εβραίων καί στίς ἄλλες Θεσσαλικές πόλεις. 'Ιδιαίτερα στήν γειτονική Λάρισα εἶχανε πιαστεῖ πιά πολλοί ἀπ' ἐδῶ 'Εβραῖοι οἱ ὁποῖοι βλέποντες νά πλησιάζει τό τέλος τῆς γερμανικῆς κατοχῆς εἶχανε πιστέψει πῶς δέν θά γινότανε τό ἀγριο ἐκεῖνο πογκρόμ τῶν Ναζιστῶν». (27 — 2 — 1981)

Νέα: Οἱ νοσταλγοί τοῦ Χίτλερ σηκώνουν κεφάλι σ' ὅλο τόν κόσμο: Ναζιστική διεθνής: Πληροφορίες γιά τή σχετική κίνηση ὅπως ἐκδηλώνεται σέ διάφορες χώρες (3 — 4 — 1981).

Χριστιανική: 'Αρθρο μέ θέμα «Τό διεθνές κεφάλαιο στά χέρια τοῦ σιωνισμού: Τράπεζες, βιομηχανίες καί πολυεθνικά συγκροτήματα ΗΠΑ καί Εὐρώπης στόν ἀπόλυτο ἐλεγχό τῶν Σιωνιστῶν. Μεγάλο θῦμα τοῦ σιωνισμού καί ὁ ἴδιος ὁ ἐβραϊκός λαός» (3 — 4 — 1981)

Βῆμα: Σέ ἐπιφυλλίδα του ὁ Α. Κ. Νάσιουζικ ἐξετάζοντας τό αἶτημα τῆς πανανθρώπινης ἐνότητος ὕμνει τήν 'Ιουδαϊκὴν θρησκείαν, διότι, ὅπως λέγει, «διατηρεῖ σ' ὅλη τήν καθαρότητά της τό διπλό μήνυμα τῆς ἐνότητος τοῦ θείου καί τῆς ἀνθρώπινης ἐνότητος». (25 — 3 — 1981)

'Επίκαιρα: Σέ στήλη σχολίων σημειώνεται: «Διάβασα ὅτι ὁ «'Αγγελος τοῦ θανάτου», ὁ διαβόητος Γιόζεφ Μενγκελε, πού τά ἀνθρώπινα πειράματά του στό 'Αουσβιτς κόστισαν τή ζωή σέ 400.000 'Εβραίους δέν ἔχει γῆ γιά νά σταθεῖ. 'Η Παραγουάη, ὅπου εἶχε καταφύγει, τοῦ στέρησε τό δικαίωμα παραμονῆς. Σαραντα χρόνια ὁ ἐγκληματίας γιατρός σέρνει τά βήματα του ἀπό χώρα σέ χώρα στήν προσπάθειά του νά ξεχάσει, νά ξεχαστεῖ καί νά ξεφύγει ἀπό τοῦς διώκτες του. Ποιός ὅμως μπορεῖ νά ξεχάσει τίς ἐγκληματικές του πράξεις, πού τίς υπαγόρευε ἡ νοσηρή του φαντασία καί τίς κάλυπταν οἱ συνεργοί του μέ τόν πομπώδη τίτλο «'Επιστημονική ἔρευνα»; Ποιός ἐπιζῶν 'Εβραῖος ἀλλά καί ποιός ἀνθρώπος μπορεῖ νά δώσει ἀφεση ἁμαρτιῶν στόν Μένγκελε; 'Όσο γιά τήν τιμωρία του, εἶναι προτιμότερο νά τόν ἀφήσουν νά περιπλανᾶται, γέρος ὅπως εἶναι καί ἄρρωστος, διωγμένος ἀπό παντοῦ, ζητώντας ἑλεος καί ἀσυλο. 'Ετσι πληρώνει μακροπρόθεσμα. Τό νά τόν συλλάβουν, νά τόν δικάσουν καί νά τόν τουφεκίσουν ἀλά 'Αιχμάν θά εἶναι λύτρωση γι' αὐτόν». (16 — 4 — 1981).

Ταχυδρόμος: Συνέντευξη μέ τόν 'Ιωσήφ Γκατένιο (ἔμπορο ὑφασμάτων — Θεσ/νίκη) τόν μόνο ἐπιζῶντα στήν 'Ελλάδα ἀπό τήν ἀντρική ὀρχήστρα τοῦ Μπιργκενάου, τοῦ γνωστοῦ στρατοπέδου συστηματικῆς ἐξοντώσεως τοῦ 'Αουσβιτς (16 — 4 — 1981).

«'Ανοιξη: 'Ελβετική γελοιογραφία γιά τό Φούντωμα τοῦ νεοναζισμοῦ.

Πολιτικά Θέματα: Μέ τίτλο «Νεοναζιστικά έπισκεπτήρια» σημειώνουν: «Στούς δρόμους γύρω από τό Πανεπιστήμιο τής Θεσσαλονίκης βρέθηκαν ένα πρωινό τής προηγούμενης εβδομάδας τά έπισκεπτήρια του νεοναζισμού. Ήταν αρκετά καλογραμμένα συνθήματα: «Θάνατος στους Έβραίους», «Έξω από τήν Έλλάδα οι Έβραίοι», και δίπλα ό άγκυλωτός σταυρός... Δέν είναι βέβαια ή πρώτη φορά πού οι νουσταγγοί των νεοχιτλερικών θυμίζουν τήν παρουσία τους. Καί δέν είναι μόνο ή Θεσσαλονίκη πού συγκεντρώνει τήν προτίμησή τους. Αύτοί πού κάθε τόσο επανέρχονται γιά νά προβάλουν τή φασιστική τους ταυτότητα δέν είναι τά «παλιόπαιδα πού κάτι θέλουν νά κάνουν γιά νά φανούν». Ύπακούουν στή «διεθνή του νεοναζισμού», πού στά τελευταία 5 χρόνια επανήλθε στή δραστηριότητα πού δέν διαφέρει εκείνης του 1930 — 35. Καί κρύβεται, στεγάζεται ή καί συμπλέει μέ μιά Άκρα Δεξιά, πού όπου μπορεί προβάλει καί κοινοβουλευτικό προσωπείο γιά νά εξασφαλίσει τήν «άσυλία» τής Δημοκρατίας. Τό νέο έπισκεπτήριο τής Θεσσαλονίκης δέν πρέπει νά μείνει άπαράτηρητο από τήν πλευρά τής πολιτείας, άλλα καί όλων των παραγόντων τής Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας». (23 — 4 — 1981).

Ριζοσπάστης: Μέ τήν εύκαιρία των 50 χρόνων από τό θάνατό του άρθρο γιά τό Γιοσέφ Έλιγιά (24 — 4 — 1081). **Οικονομικός Ταχυδρόμος:** Ό Θ. Βώκος, σέ έπιστολή του μέ θέμα «Ή συνεταιρική μας μερίδα στήν Ε.Ο.Κ.», καταλήγει ως έξης: «Έν συναφεία μέ τήν παραπάνω ύπογράμμιση τής ανάγκης, νά συνεργαζόμεθα γιά τήν προώθηση τής «ύποθέσεως Έλλάς» μέ οιαδήποτε κίνηση πού μπορεί νά μός βοηθήσει, θά ήθελα νά χαρακτηρίσω ως άπαραίτητη καί τή συνεργασία μας μέ τούς έβραϊκούς κύκλους τής Εύρώπης καί όλου του κόσμου. Οι Έβραίοι, έκτός από τήν συνείδηση τής άπωθήσεώς τους στό κοινωνικό περιθώριο από τούς έκάστοτε Ισχυρούς τής γής, οικονομικής τους διείσδυσης στίς χώρες πού ζούσαν καί πού ζούν, έχουν νά επιδείξουν καί πνευματική επίδραση σέ όλες τί εποχές. Καί σήμερα άκόμη έξέχοντες διανοητές είναι Έβραίοι. Θεωρώ λοιπόν καί σήμερα, ως Ιστορική ανάγκη, καί τήν στενή συνεργασία του έλληνικού καί του Έβραϊκού στοιχείου μεταξύ τους. Ικανών νά συμβάλλουν καί τώρα, όπως καί κατά τό παρελθόν, στή θεμελίωση ενός άνθρωπιστικού πολιτισμού μέσα στήν ένωμένη Εύρώπη. Άρνητική θέση στήν αντίληψη ότι ή διαμόρφωση του ευρωπαϊκού (δυτικού) πολιτισμού είναι έπίτευγμα συνεργασίας του έλληνισμού μέ τόν έβραϊσμό (του δεύτερου καί μέ τό πρώτο Χριστιανισμού) θά ήταν έξω από τά πράγματα». (23 — 4 — 1981).

Δημοκράτης (Άρτα): Μέ τίτλο «Έκδόσεις βιβλίων στή έβραϊκή» δημοσιεύει ότι ό σοβιετικός οργανισμός τής Μόσχας «Σοβιετικός Συγγραφέας» άρχισε νά δημοσιεύει σειρά βιβλίων στή γλώσσα Ιντίς (έβραϊκή). Ή έκδοση άρχισε από τά έργα του 74χρονου έβραίου συγγραφέα Νότε Λουριέ, πού είναι πολύ γνωστός στους σοβιετικούς καί στους ξένους άνωγώστες. Τό συνολικό τιράζ των εκδόσεων του ξεπερνά τό έκατομμύριο άντιτύπων. Τό σημερινό βιβλίο του Λουριέ άφηγείται γιά τούς πολεμιστές πού πήραν μέρος στήν άμυνα τής πόλης Όδυσσός, στά χρόνια του πολέμου ένάντιον τής φασιστικής Γερμανίας (12 — 4 — 1981).

2. ΠΕΡΙ ΙΣΡΑΗΛ

Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία: Ό Π. Παλαιολόγος στό χρονογράφημά του σημειώνει ότι «...επιβάλεται νά διακοπούν οι έπαφές μέ τό Ίσραήλ, όσο μένουν άνικανοποίητα δίκαια αίτήματα των Παλαιστινίων» (5 — 4 — 1981).

Άθηναϊκός Τύπος: Πληροφορίες γιά τούς 6 κολυμβητές μας πού πήγαν στή Χάιφα γιά άγώνες (9 — 4 — 1981).

Βήμα: Σύμφωνα μέ δημοσιογραφικές πληροφορίες από τή Βηρυτό αναφέρουν ότι ό κ. Άμπντέλ Σάλεχ — ό όποιος είχε πρόσφατα δηλώσει στήν Άθήνα ότι τυχόν άναγνώριση του Ίσραήλ από τήν Έλλάδα, θά ίσοδυναμούσε μέ κήρυξη πολέμου ένάντιον όλόκληρου του άραβικού έθνους — δέν επανεξελέγη μέλος του Έθνικού Παλαιστινιακού Συμβουλίου, (24 — 4 — 1981).

Τό τεΐχος των επιζώντων

Στό Ίσραήλ 15 — 18 Ιουνίου 1981

ΟΣΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ επέζησαν άπ' τό ναζιστικό ολοκαύτωμα θά βρεθούν όλοι μαζί στή γή του Ίσραήλ γιά τρεις μέρες, μεταξύ 15 καί 18 Ιουνίου. Ή συνάντηση θά έχει όλη τή συγκίνηση τής κοινής, τραγικής έμπειρίας. Άλλά θά είναι κάτι παραπάνω από συγκέντρωση μνήμης. Θά είναι διαμαρτυρία όχι μόνο γιά τό πικρό παρελθόν τής έβραϊκής φυλής, άλλα καί γιά κάθε μελλοντική βαρβαρότητα. Παγκόσμιο προσκλητήριο ένάντια σέ κάθε ολοκληρωτισμό. Μ' αϋτή, άλλωστε, τήν έννοια ή Πρόεδρος του Εύρωπαϊκού Κοινοβουλίου κ. Σιμόν Βέλ, θύμα ως γνωστόν, τής ναζιστικής θηριωδίας, δέχτηκε νάναι έπίτιμος πρόεδρος τής συνάντησης των επιζώντων. Άς σημειωθεί ότι αϋτή είναι ή πρώτη καί τελευταία συνάντηση του είδους. Καί μιά συγκινητική λεπτομέρεια: οι δέκα, δώδεκα χιλιάδες των Έβραίων πού θά ξεκινήσουν άπ' όλα τά σημεία τής γής, θά κουβαλήσουν συμβολικά μιά πέτρα άπ' τόν τόπο τους γιά νά χτιστεί στήν Ίερουσαλήν τό Τείχος των Έπιζώντων». (Καθημερινή, 21.4.1981).

Από τή ζωή
των Κοινοτήτων

Νέο Δ. Σ. στήν Ίσραηλτική Κοινότητα Χαλκίδος

Καταρτίστηκε σέ σώμα τό Διοικ. Συμβούλιο τής Ίσραηλτικής Κοινοτητας Χαλκίδος ως έξης:

Πρόεδρος Λέων Λεβής, Άντιπρόεδρος Μάκης Καταλάν, Γραμματέας Ζακίνος Κωστής, Ταμίας Έσρά Κοέν καί Μέλος Ίάκωβος Φριζής.

ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΤΟΥ 20οῦ ΑΙΩΝΑ

Γεμίζει τό εἶναι μου μ' ἀναμνήσεις
τοῦ χθές...
ἐνῶ ὁ ἄνεμος λυωνίζει τὰ φυλλώματα
μέσα στή καλοκαιρινή λάβα...

Ταξιδεύω στήν φριχτή αὐτή χράνη,
βουλιάζω συνεχῶς στό σκοτεινό
μονοπάτι τοῦ τρομεροῦ
παραλογισμοῦ...

Κομματιάζει τήν ψυχή μου ὁ βαθύς
πόνος, τό ζωντανό μαρτύριο,
ἡ ἀγωνία, ὁ τρόμος, οἱ φωνές...
ἐνῶ μεγαλώνει ὁ δρόμος τῆς μνήμης...

Ξαναζῶ στόν τραγικό κύκλο
τῆς εἰκόνας τῆς φρίκης μέ
τήν μακάβρια συμφωνία
τῆς ἐξαφάνισης μυριάδων ψυχῶν...

Μαύρη καπνιά πνίγει τὰ γύρω
ἀπαίσια μυρωδιά... οἱ καμινάδες,
τά κρεματόρια, τό αἰμάτινο ποτάμι
κυλᾷ... θρέφοντας τήν πληγωμένη γῆ.

Μέσα στό σύμπαν τοῦ κενοῦ συγκεντρώνονται
τά κομμάτια τοῦ χρόνου πού
κομματίασαν ἀπό τ' ἀμάρτημα
τοῦ ἐγκλήματος...

Τό ἀληθινό παρελθόν, μέ τό πονεμένο
παρών σκεπάζει τὰ γύρω ἐνῶ προχωρῶ
στά στρατόπεδα τοῦ "Αουσβιτς, τοῦ Νταχάου
μέ τήν αὐθεντική εἰκόνα τῆς φρίκης...

Κάθε χόρτο στή γῆ λές καί εἶναι ψυχή
πού δακρυσμένη ζητᾷ ἀπάντηση
ἐνῶ ψηλά στόν τόπο τοῦ μαρτυρίου
ἐνα ΦΩΣ μένει ἄσβεστο...

Εἶναι τὰ ἑκατομμύρια ψυχῶν πού θά
λάμπουν αἰώνια... αὐτές πού
δέν κομματιάστηκαν ἀπό τό ἀπαίσιο
"Εγκλημα...

Εἶναι οἱ ψυχές πού θά φέρουν στήν
μνήμη ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας τήν
ἄφαντη τραγωδία, τήν τρομερή γενοκτονία,
τό μεγάλο ἐγκλημα τῶν Ναζί...

NANA KONTΟΥ •

Ποιήτρια τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔργα της ἔχουν μετα-
φραστεῖ σέ πολλές ξένες γλώσσες καί ἔχουν μελοποι-
θεῖ. Ἀσχολεῖται ἐπίσης μέ τήν ἀνθογραφία, μέ δική της
πρωτότυπη τέχνη.

A E G A
N U N

CRETIUM MARE
NUNC MARE

ADRIATICUM

IONIUM

Occidens

MA

RE

34

30

Urbiū Crete novina quorū sūs ignoti

Alie	Cantarus	Elyrus	Istros	Nauptra	Phere	Satra, que
Aradia	Caros	Ecia	Lasio	Naxus	Prasus, forte	Eleutherna
Archidum	Caurus	Clamra	Lycastus	Oaxus	Prasam	Silyrtas
Afios	Chalcetrum	Grammū	Marathafa	Olus	Prasas	Sirenos
Aulin	Clarus	Sierapolis	Methymna	Olysta	Pylos	Syria
Aeus	Cyranos	Holopycos	Mileas	Pergamum	Rhancus	Syrinchos
Rorinus	Dulopolis	Hydrumia	Myceas	Phalanna	Rhisanis	Tagea
Boie	Drauca	Ilatha	Myrina	Phalanga	Rhyam	Therapna

A F R I C U M
N U N C M A R E

five S

N. Capo della Frasca
of S. Sozo

N. Candia
olim
Maurum

N. Mo
is Pori
Ida mons

N. Agloria
fla
Elae

N. Agloria
fla
Elae

N. Agloria
fla
Elae

N. Agloria
fla
Elae

N. Agloria
fla
Elae

N. Agloria
fla
Elae

N. Agloria
fla
Elae